

*Havens
vilde fugle*

side 46

*Tivolis
tulipaner*

side 8

*Haven som
spisekammer*

side 57

HAVEGLÆDER

Havens sene blomster

Sommerhaven bugner af blomster, men hvilke blomster får efterårshaven til at lyse op? Se listerne over de mange sentblomstrende planter i haven. **Side 30**

EFTERÅR 2010

4

20

Fra jord til bord

4 Paradisæbler ej blot til lyst

Ud over at være smukke træer med kønne duftende forårsblomster, kan paradisæblerne bruges i madlavningen.

20 Oldtidens guldæbler

Dyrkningen af kvæder har historiske aspekter. Genoptag traditionen og få et nyt krydderi til dine desserter.

34 Frugt og farver i surbundsbedet

Tranebær, blåbær, tyttebær, koreakornel får alle skønne bær; og fælles for dem alle er deres krav om at vokse i surbundsbedet.

57 Haven som spisekammer

Efteråret byder på en lang række gøremål i haven. Et af dem er høst. Bær, frugter og grøntsager skal høstes og lagres.

34

57

INDHOLD

14

30

Der skal farver til

14 Haven i brand

Mangler du farver i efteråret? I dette afsnit kan du se, hvilke træer, buske, slyngplanter og stauder, der er mest opsigtsvækkende om efteråret.

30 Havens sene blomster

Drømmer du om at se blomster i haven hele efteråret, skal du slå op i listen over stauder, buske og træer, løg og knolde samt slyngplanter.

38 Efterårets krukker

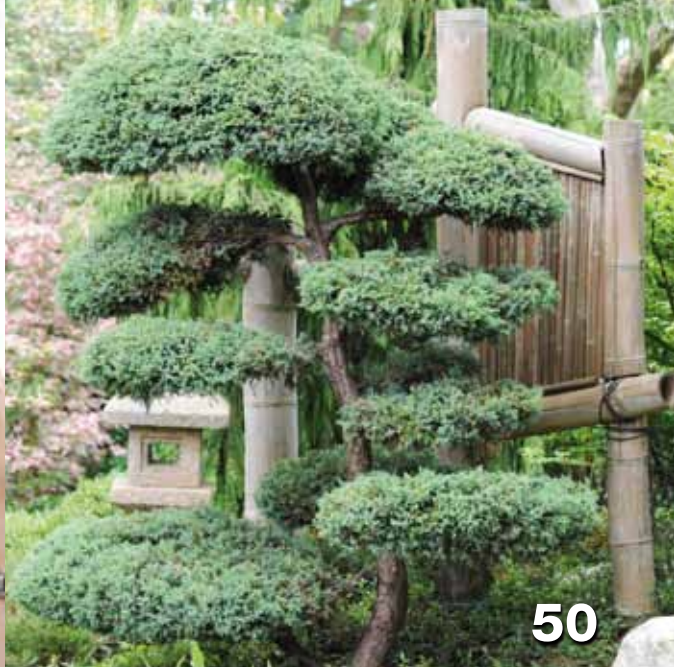
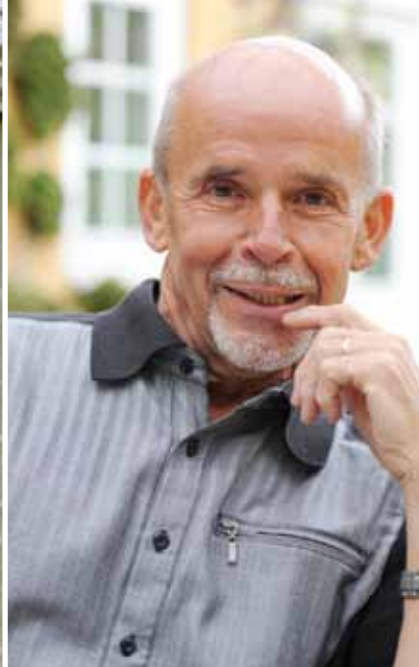
Sommerblomsterne har løftet sommerstemningen, men er nu ved at være klar til udskiftning. Få idéer til efterårets krukker på disse sider, hvor du kan gå efter det mørke look, det romantiske look eller det gyldne look.

38

46

50

22

62

8

Haven på længere sigt

8 Tivolis tulipaner

Tivolis chefgartner Tom Knudsen deler ud af de mange erfaringer, som haven midt i København har fået gennem årene. Forårets løg skal lægges nu, så lad dig inspirere til de flotteste tulipanbede.

22 Et land med hække

De fleste husstande har hække. Hække omkranser ejendommen og sætter naturligt skel til naboen. Hvilke planter duer som hæk? Kan man undlade at klippe sin hæk? Kan man plante en hæk, som blomstrer?

46 Havens vilde fugle

Fuglene er vigtige samarbejdspartnere i vores haver. Et mejsepar spiser op mod 25.000 insekter på en sæson! Sæt derfor

redeskasser op og sørg for naturlige redesteder til havens vilde fugle.

50 Den kreative have

John Andersen har helt bevidst planlagt sin alderdom, og den skal bruges på havearbejde. Se hans fantastiske kreative have og få gode råd om klippeplanter, bunddækkende planter og japansk inspireret havestil.

62 Redskaber til haven

Overgangen fra sommer til vinter er efteråret, hvor høsten samles og vinteren forberedes. Vores nyttige og uundværlige redskaber skal samles sammen og gøres vinterklar, så de er i god stand til den kommende havesæson.

Udgiver

Fotos

Tekst

Layout/tryk

www.danskehavecentre.dk

GAP Photos Ltd, England, Flora Info (PBA), Hortus Advising, Plantedatabasen.dk, Helge Sørensen

Hortusadvising.dk ved Marianne Bachmann Andersen

Grafisk Produktion Odense · www.gpo.dk

OPSKRIFT PÅ ÆBLEGELÉ

½ l vand
1 kg sukker pr. liter saft
2 topskud af citronmelisse

Sådan skal du gøre

Skær æblerne over i halve eller kvarte og kom dem i en gryde med vand. Kog dem møre og hæld dem til afdrykning i et klæde natten over, så al væsken kommer med.

Saften hældes tilbage i en gryde og koges op. Tilsæt sukkeret og lad det koge i ca. 20 min. Når geléen har klaret geléprøven, tilsættes citronmelissen; og hele blandingen skummes og hældes på rene glas. Sæt først låg på, når geléen har stået en dag og er blevet stiv.

FAKTA

Brug umodne æbler. Æblegelé kan laves af alle typer af æbler, men ofte bliver geléen bedst, når du bruger de små paradisæbler. For at geléen kan blive stiv, skal du bruge umodne æbler. Det er nemlig indholdet af pektin, der afgør, om geléen bliver stiv nok.

Paradisæbler ej blot til pynt

Mange kan fra deres barndom huske, når de små æbler blev plukket og vasket i baljer. Derefter blev de skåret igennem og kogt. Saften af æblerne blev brugt til at lave æblegelé af. Små glas blev skoldet med kogende vand og den rosafarvede saft blev hældt på. Derefter blev de mange glas forseglet og ofte pyntet med rødternet klæde på toppen. En perfekt værtindegave sammen med sensommerens buket fra haven. Smagen husker jeg også som en god oplevelse på nybagt brød eller til stegeretter; men hvor mange når at lave paradisæblegelé i dag?

GELÉPRØVEN

Frugtsaften er færdigkogt, når den består geléprøven

Dyp en ske ned i den kogende saft og lad saften løbe af skeen. Først når den sidste dråbe, der falder fra skeen, er lang og sej, er geléen færdig. Man kan også hælde lidt saft på en underkop og vente et øjeblik for at konstatere, om saften stivner.

”

Hvis det ikke lykkes

Hvis din gelé ikke er blevet stiv nok efter 4 – 5 dage, kan du koge den op igen og tilsætte citronsyre. Beregn 2 tsk. citronsyre pr. l tynd gelé. Derefter hældes den atter på glas.

PARADISÆBLER

HAR DET HELE

Paradisæbletræer hører til blandt de mindre træer i haven. Afhængigt af sorten bliver de kun omkring 4 – 6 m høje. Det er nemme træer, og deres kroner er ofte så letløvede, at der sagtens vokser blomstrende planter i bunden. I maj måned prydes de af store mængder smukke blomster i hvide, rosa og mørkrosa farver. Hen på sommeren dannes de små frugter, der kan nydes på træerne, plukkes til saft eller snaps eller ligefrem spises rå. Om efteråret ændrer bladene kulør og mange af sorterne har smukke høstfarver. Når grenene står nøgne, vil mange af frugterne stadig hænge fra blomsterstilkene. Nu kan de bruges i dekorationer eller tjene som føde for havens mange fugle.

Malus hybr. 'Akso'

Bliver omkring 4 m høj og har en opret bred krone. Mørkegrønt sundt løv med mange hvide blomster i maj måned. Får 1 – 2 cm store runde gulligrøde bær, som sidder på træet hele efteråret.

De mest almindelige sorter af paradisæbler

Malus hybr. 'Gorgeous'

3 – 4 m højt træ med bred pyramideformet krone og grønne blade. Blomsterne er i udspring sart rosarøde og svagt duftende. Får efter blomstringen i maj måned 2 cm store frugter, der bliver siddende hele efteråret. Sorten anbefales til æblegelé.

Malus hybr. 'Golden Hornet'

Et lille moderat-voksende prydsæbletræ, der bliver omkring 4 m høj. Stift oprette grene giver træet pyramideform. Hvide blomster i maj efterfulgt af ca. 2 cm runde gule frugter, der bliver siddende meget længe. God hårdfør og sund sort.

Malus hybr. 'Braendkjaer'

Opret vækst med bred krone og mange grene. Bliver omkring 4 m høj og har mørkegrønt blankt løv. Blomsten er rødlig i knop, men bliver helt hvid i udspring i maj måned. Frugterne er 2 cm store, mørkerøde og sidder i store mængder på træet hele efteråret.

Malus hybr. 'Hyslop'

Lidt mere kraftigtvoksende paradisæble, som bliver op til 6 m højt. Blanke grønne blade. Store hvide blomster i maj måned efterfulgt af gulrøde 4 cm store frugter, som kan spises.

STØTTEPÆL

Når du planter paradisæbler som træer, skal du binde træet til en støttepæl. Støttepælen placeres sammen med træet, når det plantes, og opbindingsmaterialet skal være egnet til at binde træer op med. Både støttepæl og opbindingsmateriale kan du få i dit lokale havecenter. Du kan også købe paradisæbler som flergrenede buske. De kan plantes enkeltvis eller i hegn.

Malus hybr. 'Professor Sprenger'

Opretvoksende bredt kegleformet træ, der bliver 5–6 m højt. Mørkegrønne blade. Rosa blomsterknopper, der i udspring sidst i maj måned er hvide. Får små kugleformede gulorange frugter.

Malus hybr. 'Scarlet'

Fingrenet træ, der bliver omkring 4 m højt med lidt overhængende grene. Bladene er purpurrøde. Blomsterne springer ud sidst i maj måned og er helt mørkrosa. De små mørkerøde frugter sidder længe på træet. Sorten 'Freja' ligner 'Scarlet', men har en lavere vækst.

Malus hybr. 'Rudolph'

Opret ca. 3 – 4 m højt. Bladene er i udspring bronzefarvede og bliver senere mørkere grønne for midt på sommeren at være grønne. Blomsterne er rosafarvede og efterfølges af 1 – 2 cm store gulorange frugter.

Malus hybr. 'Red Sentinel'

Opretvoksende lille træ til haven – bliver kun omkring 4 m højt. De rosafarvede blomsterknopper er i fuldt udspring rent hvide. Mørkerøde, lidt hårde frugter, sidder længe på træet og er især gode til dekorationer.

Du kan plante paradisæbler hele året rundt, når blot jorden ikke er frossen. Plant i almindelig veldrænet havejord og gerne et solrigt sted. Sørg for at vande godt efter plantningen. Paradisæbler er nøjsomme træer, der kun skal gødes let hvert forår. Beskæringen af træerne kan foregå, når det passer dig, men skal du tynde ud i kronens grene, er det bedst at gøre det om vinteren, når der ingen blade er på træerne.

... lidt historie

Tivoli blev tilbage i 1843 grundlagt af Georg Carstensen, efter en tilladelse fra kong Christian VIII to år forinden. Forlystelseshaven er anlagt på Københavns glacis, som er området lige udenfor voldene. Den 15. august 1843 slog Tivoli dørene op for første gang. Den første korte sæson varede til 11. oktober og blev besøgt af 175.000 gæster.

I dag har Tivoli mere end 4,5 mio. gæster hvert år.

Det kræver store forberedelser at få Tivolis forårshave til at blive så smuk – og de forberedelser gøres om EFTERÅRET. Det er nemlig fra slutningen af september måned, at løgene, der pryder forårshaven, lægges. Således inviterer Tivoli hvert år danskerne til løgdag andensidste søndag, inden havens hovedsæson slutter. Datoen for løgdag 2010 er d. 19. september. Således er det Tivolis egne gæster, der lægger de første løg. Som belønning for besværet forærer Tivoli de selvsamme gæster et løg, som de selv kan lægge i deres egen have. Desuden modtager gæsten et diplom, der giver adgang til haven i maj måned det efterfølgende år, så man ved selvsyn kan se resultatet af løglægningen.

Plantetidspunkt

Forårsløg lægges hvert efterår startende slutningen af september og helt hen til december måned. Tulipanløg kan lægges helt hen mod jul – den sene lægning giver en tilsvarende sen blomstring det efterfølgende forår.

Plantedybde

Som tommelfingerregel lægges løget så dybt, at løgets højde svarer til jordlaget, som det dækkes med. Eks. er løget 4 cm højt, lægges det, så løgets øverste spids dækkes af 4 cm jord.

Jordbundsforhold

En almindelig porøs havejord er god til de fleste slags prydløg. Vandlidende jorde bør ikke bruges til løglægning, da våde vintre får løgene til at rådne.

Vand og gødning

Løget begynder allerede at vokse, når det bliver lagt om efteråret. Tilsæt derfor gerne lidt gødning til din jord, inden du lægger løg, eller gød lige efter. Når foråret nærmer sig, har løget kun ét formål – blomstring. Efter blomstringen er det vigtigt at lade løget få fred til at trække alle næringsstoffer tilbage til næste forårs blomstring.

Tivolis tulipaner

Løg i krukker

Det er bestemt muligt at dyrke løg i krukker. Nogle har stor succes med at lægge løg i lag og få flere forskellige blomsterløg i samme krukke. Øverst lægges krokusløg og nederst de store tulipanløg. En sådan løgkrukke kan sagtens bruges år efter år. Efter blomstringen om foråret sættes krukken i baggrunden et sted i haven, hvor der ikke er så mange "øjne". Når toppen er visnet ned, kan den flyttes ind under et tagudhæng eller i garagen, hvor den vinteren over bare står standby uden at få for meget vand. Krukken må ikke stå for varmt, for betingelsen for, at blomsterløgene kan blomstre, er, at de får kuldegrader. Tilsæt gødning i form af gødningsbolcher eller anden gødning lige efter blomstringen og sørg for at krukken ikke tørrer ud i det tidlige forår, hvor krukken stadig står under vinteropbevaring.

Chefgartner Tom Knudsen

Hvert forår drager chefgartner Tom Knudsen til Holland for at finde Årets Tulipan. Holland er tulipanernes land og i Tivoli skal gæsterne ikke snydes for de smukke tulipanbede, som haven også er berømt for. Hvert efterår lægges omkring 80.000 tulipanløg og foran glassalen præsenteres Årets Tulipan på løgdagen i september. Tom Knudsen besøger parken Keukenhof og tager på besøg hos de hollandske løgavlere for at finde nye sorter af tulipaner til haven. "Det er meget fascinerende at se de mange prøvemarker af nye sorter af tulipaner. Det tager næsten 20 år at forædle nye sorter, så det er ikke noget man sådan lige gør", siger Tom Knudsen, der med sit 7. år på posten som chefgartner har prøvet mange nye ting af. "I haven har vi mange mindre bede,

hvor jeg afprøver potentielle nye hovedsorter. Man kan således godt se næste års tulipan som en afprøvning allerede i år", smiler Tom og indrømmer, at det er et spændende job han har.

Gode gartnere og samarbejdsparter

Tom når ikke selv at lægge ret mange af løgene, der foruden de 80.000 tulipanløg også tæller 20.000 andre løg fordelt på kejserkroner, prydøg, skilla, prærielliljer og narcisser. Sammen med 13 gartnere passes, plantes og vedligeholdes haven hele året rundt. Dertil kommer de ca. 12.000 perlehyacinter, som bruges til "slangen" i den hængende have.

CHEFGARTNER TOM KNUDSEN ANBEFALER

- Regn ikke med at tulipanløg blomstrer flere år i træk
- Læg nye løg hvert efterår
- Afstanden mellem løgene skal være 10 cm for at få en supergod oplevelse
- Leg med farver og former og bland gerne flere forskellige løgtyper sammen i bedet
- Plant bunddækkende sommerblomster i bunden. Myosotis, bellis, stedmoder og gyldenlak er gode bundplanter i forårsbedet.
- Trives dine løg ikke i haven er det, fordi din jord er slidt. Lav jordforbedring ved tilførsel af god næringsrig kompost.

Tivolis gæster står i kø for at få lov til at lægge årets første løg. Tidspunktet er anden sidste søndag i havens hovedsæson – omkring d. 20 september.

En af favoritterne blandt andre løgvækster er *Scilla peruviana*, kæmpe-skilla. Dens blå blomster udvikler sig over en længere periode og klæder bedet eller krukken godt. Denne løgvækst er ikke helt hårdfør og skal beskyttes om vinteren.

Chefgartner Tom Knudsen tænker meget over farvesammensætningen i beplantningerne. Der må gerne være kontraster, men det gør ikke noget, at farverne klæder hinanden. Målet er at pynte haven til godt humør samtidig med at vise det naturlige ved blomsterne. Man kan opleve tulipanbede med kraftige farver og helt rolige bede med få nuancer. De helt specielle papegøjetulipaner bliver ofte kommenteret af de mange gæster i parken.

Denne tofarvede tulipan har tidligere været årets tulipan og kan stadig nydes i haven.

Tom Knudsen viser, hvor smuk årets tulipan er, når den åbner sig helt.

"slangen" løber i de hængende haver og strækker sig til hele 70 m. Der er brugt 12.000 perlehyacinter til kanten. Efter endt blomstring fjernes løgene, og "slangen" plantes til med stauder.

Det mere traditionelle tulipanbed stråler i al sin enkelthed.

Kombinationen af gule tulipaner med gule gyldenlak og stauden Ligularia, nøkketunge er et godt og lidt anderledes miks, som fremhæver både de mørke blade på nøkketungen samt de meget gule blomster på tulipanerne.

Det store tulipanbed foran Glassalen med de runde springvand i midten er i 2010 plantet til med sorten 'Norma Major'. Det er i dette område, at man hvert efterår kan være med til at plante løg den andensidste søndag i september.

I dette skønne tulipanbed vil der til sommer være en spiselig have. Tivoli har stor succes med krydderurter, som er med til at bibringe smag til to restauranter; The Paul og Herman.

De mange lave krukker eller rettere fader må gerne signalere fest og farver. Der leges med bladformer, blomsterstørrelser og højder på de mange skønne forårsbødere indenfor løgplanter, sommerblomster og forårsstauder.

TIVOLI planter også andre løgvækster

- Allium caeruleum, blå prydløg
- Allium giganteum, kæmpeprydløg
- Allium 'Globemaster', kæmpeprydløg
- Allium karataviense 'Ivory Queen',
- Allium schubertii, prydløg
- Allium 'Mount Everest', prydløg
- Camassia leichtlinii alba, kamassia
- Camassia – blå, kamassia
- Fritillaria meleagris, vibebæg
- Fritillaria 'Uva Vulpis', fritillaria
- Fritillaria persica, persisk fritillaria
- Fritillaria imperialis, kejserkrone
- Iris sibirica i forskellige farver, sibirisk iris
- Scilla peruviana, peruviansk skilla

Allium 'Globemaster'

Allium schubertii

Camassia - blå

Allium 'Ivory Queen'

Fritillaria meleagris

Fritillaria imperialis

Iris sibirica

Scilla peruviana

Haven i brand

9 AF DE SMUKKESTE EFTERÅRSPLANTER I HAVEN

- Papegøjebusk
- Japansk løn
- Koreakornel
- Ambratræ
- Guldazalea
- Ildløn
- Vinget benved
- Kalkved
- Sakhalinbenved

Dansk navn	Latinsk navn
Alunrod	Hechera
Biskophat	Tellima grandiflora
Bispehus	Epimedium
Blåtop	Molinia caerulea
Canadisk hønsebær	Cornus canadensis
Elefantgræs	Miscanthus sinensis
Eng storkenæb	Geranium pratense
Forårsvortemælk	Euphorbia polycroma
Frøstjerne	Thalictrum
Funkia	Hosta fortunei
Hvid fredløs	Lysimachia clethroides
Kongebregne	Osmunda regalis
Koreansk fjerbusk	Aruncus aethusifolius
Kæmpestenbræk	Bergenia cordifolia
Mosebunke	Deschampsia caespitosa
Silkepæon	Paeonia lactiflora
Skumblomst	Tiarella
Stenhøjsguldregn	Chiastophyllum oppositifolium
Storrodet storkenæb	Geranium macrorrhizum
Tæppe pileurt	Persicaria affine

Funkia

Når træer, buske og stauder ændrer deres bladfarver i sensommeren og hen på efteråret, kan det godt se ud som om der er sat ild til beplantningerne. Skovbrynet skifter løbende kulør, og mange af planterne i havens bede begynder langsomt at trække næringsstofferne tilbage fra blade og stængler. Derved aftager de grønne nuancer og giver plads til gule, orange, røde og sågar violette farver. Blomsternes farver erstattes af løvbladenes changerende farvespil på en lang række af vores almindelige planter i haven.

Planter med gode bladhøstfarver

Græsser

”

Vidste du at...

Det grønne stof i planterne hedder klorofyl, og det nedbrydes om efteråret?

De rødlige farver opstår pga. forekomsten af anthocyaner, der hele tiden har været i bladene, men ikke været dominerende?

De orange farver opstår pga. forekomsten af karotenoider, der også ligger til grund for farven af gulerødder?

Pære 'Clara Frijs'

Røn

7 træer

Ambratræ

Dansk navn	Latinsk navn
Ambratræ	Liquidambar styraciflua
Amerikansk røn	Sorbus americana
Bøg	Fagus sylvatica
Europæisk lærk	Larix decidua
Fuglekirsebær	Prunus avium
Hanesporetjörn	Crataegus grus-galli
Hjertetræ	Cercidiphyllum japonicum
Ildløn	Acer ginnala
Kinesertræ	Koelreuteria paniculata
Mispel	Mespilus germanica
Navr	Acer campestre
Papirbarkløn	Acer griseum
Paradisæble	Malus
Pære	Pyrus 'Clara Frijs'
Robinie	Robinia pseudoacacia
Rødeg	Quercus rubra
Røn	Sorbus aucuparia, S.commixta
Sakhalinkirsebær	Prunus sargentii
Sumpcypres	Taxodium disticum
Sydbøg	Nothofagus antarctica
Tempeltræ	Ginkgo biloba
Tretorn	Gleditsia triacanthos
Tulipantræ	Liriodendron tulipifera
Vandgran	Metasequoia glyptostroboides

Ildløn

Tretorn

Hjertetræ

Buske

Glasbær

Hjortetaktræ

Vinget benved

Dansk navn	Latinsk navn
Viftebladet løn	Acer japonicum
Japansk løn	Acer palmatum
Buskhestekastanie	Aesculus parviflora
Bærmispel	Amelanchier laevis, A.lamarckii
Glasbær	Callicarpa bodnieri
Surbær	Aronia melanocarpa
Hvid cornel	Cornus Alba
Koreakornel	Cornus kousa
Hasselbror	Corylopsis pauciflora
Parykbusk	Cotinus coggygria
Dværgmispel	Cotoneaster horizontalis
Pagodebusk	Enkianthus campanulatus
Vinget benved	Euonymus alatus
Benved	Euonymus europaeus
Troldel	Fothergilla major
Troldnød	Hamamelis mollis
Mahonia	Mahonia aquifolium
Sargent æble	Malus sargentii
Papegøjebusk	Parrotia persica
Glansmispel	Photinia villosa
Guldazalea	Rhododendron luteum
Hjortetaktræ	Rhus typhina
Perlerøn	Sorbus koehneana
Spiræa	Spiraea betulifolia
Amerikansk blåbær	Vaccinium corymbosum
Duftsnebolle	Viburnum carlesii
Kalkved	Viburnum opulus

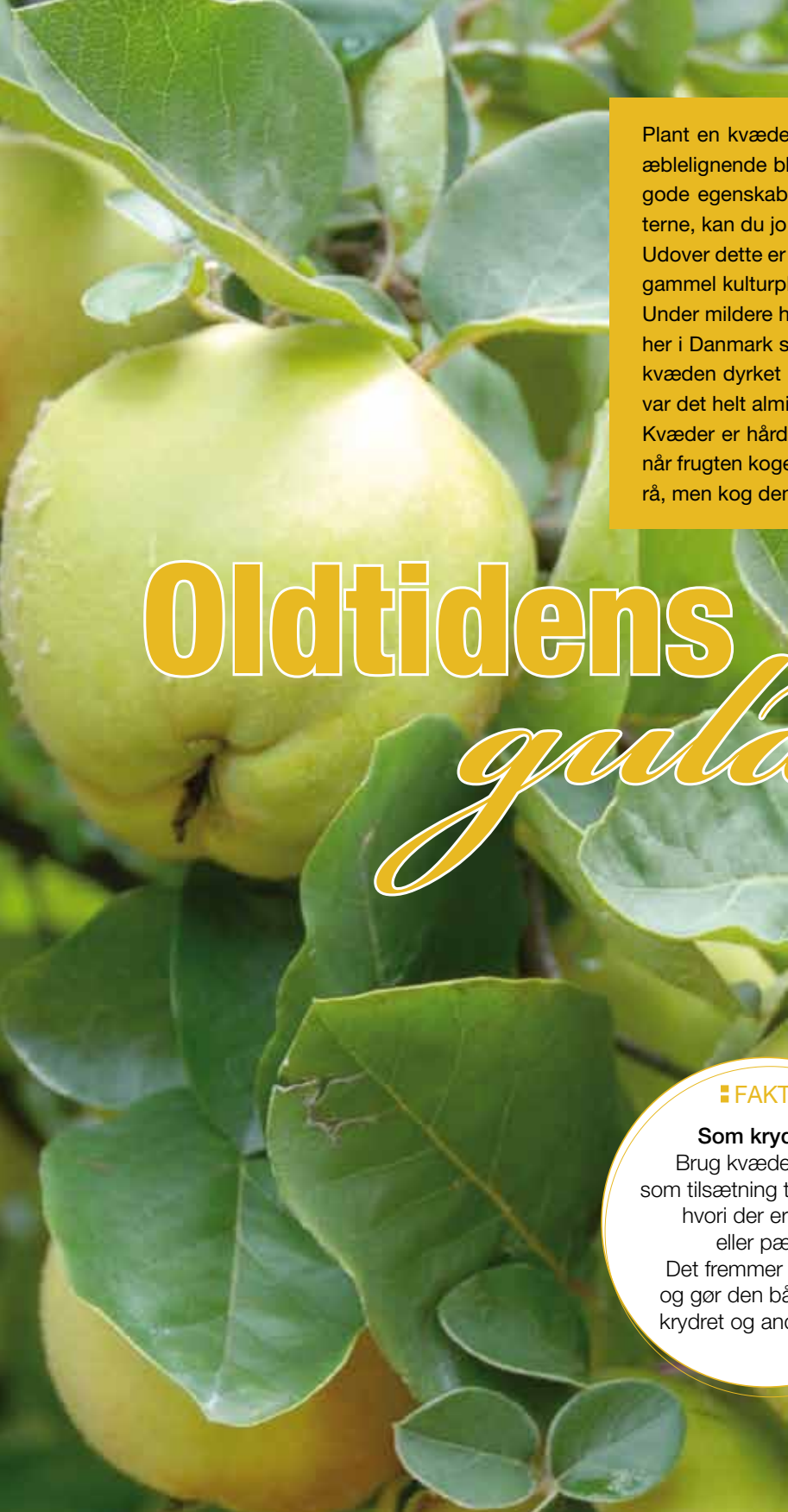

Slyngplanter

Dansk navn	Latinsk navn
Akebia	Akebia quinata
Tobakspibeplante	Aristolochia macrophylla
Klatrehortensia	Hydrangea anomala ssp. petiolaris
Rådhusvin	Parthenocissus tricuspidata
Vildvin	Parthenocissus quinquefolia

Klatrehortensia

Plant en kvæde i din have, fordi det er et lille kønt træ, der med store æblelignende blomster i maj måned og frugter om efteråret dermed har gode egenskaber. Skulle du så få lyst til at eksperimentere med frugterne, kan du jo også det!

Udover dette er kvædetræet et træ med historie. Det er nemlig en meget gammel kulturplante fra Mellemøsten, som i dag vokser vildt i bl.a. Iran. Under mildere himmelstrøg bliver kvædetræerne op mod 8 m høje, men her i Danmark ses de sjældent højere end 3 – 4 m. Også i oldtiden blev kvæden dyrket pga. dens værdi som frugttræ, og for bare 100 år siden var det helt almindeligt at dyrke kvæder i danske frugthaver.

Kvæder er hårde som sten og bitre! Det høje indhold af pektin er godt, når frugten koges, da pektin er naturens husblas. Du kan ikke spise dem rå, men kog dem først, så kan du bruge kvæder til mange ting.

Oldtidens *gule* Dæbler

FAKTA

Som krydderi

Brug kvædemosen som tilsætning til desserter, hvori der er æbler eller pærer.

Det fremmer smagen og gør den både mere krydret og anderledes.

”

- Kvæder skal høstes, når de skifter farve fra grøn til gul. Kvæder tåler ikke frost og skal plukkes, inden frugtkødet farves brunt.
- Den kraftige og meget karakteristiske duft udvikles ca. 10 dage efter høst.

- I gamle dage brugte man kvædeskræl, når man havde fordøjelsesproblemer. Skrællerne blev brugt til at koge te på, som efter indtagelse skulle løse maveproblemerne.
- Gravide kvinders indtag af kvæde var tidligere meget vigtig – kvæde giver nemlig kønne børn!

OPSKRIFT PÅ KVÆDEMOS

Afvej ca. 1 kg kvæder
og 1 kg sukker.

Sådan skal du gøre

Skyl kvæderne og fjern den hårede belægning omkring frugterne. Skær dem i kvarter og fjern kernehusene. Kernehusene lægges i en bomuldsklud og bindes sammen. Kvædestykker og bomuldspose lægges i en gryde og fyldes op med vand, så det dækker. De koges, til stykkerne er møre, hvorefter vandet hældes fra og bomuldsposen med kernehusene tages fra.

Tilsæt sukkeret lidt efter lidt og rør rundt i mosen. Spæd til med kogevandet, hvis massen bliver for sej. Når sukkeret er smeltet og mosen smagt til med sukker, hældes den ud på et oliesmurt bagepapir i et lag på ca. 2 cm. Nu skal mosen stilles tørt i et par dage.

FAKTA

Ønsker du at lave marmelade af kvæder, hældes mosen blot på rengjorte glas.

Kvædebrød

Skær ud i små terninger og tril dem i perlesukker. Opbevar kvædebrødene i tørre, tætte dåser. Kvædebrød spises som konfekt.

Tilbehør til ost

Uden sukker er kvædebrød velegnede til gede- og fåreost.

Vidste du at...

Den eneste forskel på æblekvæde og pærekvæde er formen på frugterne. I nogle planteskoler og havecentre kan du købe sorter af kvæder, hvor formen på frugten er kendt. Køber du en helt almindelig kvæde, *Cydonia oblonga* ved du ikke, hvilken form frugterne har før du ser dem!

Et land med *hække*

Danmark er nok et af de lande, hvor der er plantet flest hækplanter i haverne. Hækelementet er beskrevet fra danske renæssancehaver som ramme omkring havernes arealer og som kantplanter omkring arealers geometrisk formede bede. Tilbage i 1600-tallet kunne man i Frankrig se broderiparterrer med mønstre formet af smalle buksbomhække med farvet grus imellem. I barokhaver anlagt i 1600 og 1700

tallet er hækken et dominerende element, som omgiver træ- og buskbeplantningen. De formes også som skulpturer i form af buegange, som grønne vægge med åbninger og andre kreative former. Gennem årene er haverne blevet mindre og hækken bruges som ramme omkring villa-, parcelhus- og kolonihaver. Også kirkegårdene har taget hækkene i brug til adskillelse af gravsteder.

Hvad kendetegner en hæk?

En hæk er en linjeformet plantning af træer eller buske af samme art. For at skabe en tæt plantemasse og bevare faconen på hækken, klippes den på både sider og på toppen. Hække plantes med mange formål. Den kan tjene som hegn omkring en mark, hvor den beskytter mod blæst og hindrer dyr og mennesker i at komme ind. På de næste sider vil du kunne opleve de mange muligheder, der er for at anvende hække som formgivende element i haven. Du vil også kunne finde inspiration til valg af lidt mere utraditionelle planter, som sagtens kan bruges som hæk.

Plantningstidspunkt

Du kan plante hækplanter, der er dyrket i pletter hele året rundt, mens hækplanter, der er barrodede (uden jordklump) kun kan plantes forår og efterår.

Jordbundsforhold

Langt de fleste hækplanter vokser i almindelig havejord, når blot den er fri for rodukrudt inden plantningen. Vælger du at plante surbundsplanter som hæk, skal jorden skiftes til surbundsjord.

Vanding

Det er overordentlig vigtigt, at jorden er fugtig, når du planter barrodede hækplanter. De er gravet op i planteskolen, håndteret og lagret på kølerum, inden de sælges i havecentrene. De tåler ingen udtørring på rødderne, som under hele håndteringsprocessen beskyttes med plastic eller plantesække. Barrodede planter skal plantes umiddelbart efter du har hentet dem hjem fra butikken. Efter plantningen er det vigtigt, at jorden trykkes godt til omkring planterne og at der er en fordybning til at vande i. Vand ca. 20 – 30 l vand pr. løbende meter og sørg for, at jorden er fugtig omkring planterne hele det første år efter plantningen. En effektiv, tidsbesparende og miljøbevidst metode er brug af siveslanger, der langsomt forsyner hækken med vand. Når du planter hæk, kan du få vejledning i montering af siveslange i dit lokale havecenter.

Gødning

Planter du i en almindelig næringsrig havejord, kan du med fordel tilføre lidt organisk gødning efter plantningen. Det efterfølgende forår vil hækken ligeledes være meget taknemmelig for at få lidt ekstra næring til væksten. Når hækken har nået den højde og drøjde, som du ønsker, er den fortsatte gødning ikke så vigtig længere.

Valg af planter

Når man skal træffe valget om, hvilken hæk man skal plante, kan det være en god idé at se sig om i nabola- get og kigge på, hvilke løsninger andre har valgt.

Måske trives nogle hække bedre på netop din lokalitet, end andre?

Måske skal hækken være høj eller bred, så nogle hæktyper passer bedre end andre?

Skal det være en hæk, der smider bladene om vint- ren, eller skal den være stedsegrøn?

Hvilken funktion skal hækken have? Afgrænsning, læ, skygge, som kant mod bedet etc.

FAKTA

Husk at holde rent omkring din nyplantede hæk. Fjern al ukrudt i en afstand af 40 – 50 cm på hver side af hækken. Hvis du planter hæk om efteråret slipper du for ekstra vanding det første år.

Hvad siger loven?

Hegnsløven gælder for hele landet, undtaget er Københavns- og Frederiksberg kommuner. Hegnsløven er en generel lov, som i nogle tilfælde resulterer i et besøg af hegnstilsynet, såfremt naboer ikke kan blive enige. Kort fortalt gælder følgende:

- Det er lovligt at plante hæk i skel, når højden ikke overstiger 1,8 – 2 m, hvis naboen tillader det.
- Vedtægter, som evt. er vedtaget i grundejerforening eller lignende, går forud for den ovenstående regel.
- En hæk eller et hegn i fælles skel er et fælles anliggende; og man skal derfor dele udgifter og efterfølgende vedligeholdelse med sin nabo.
- Ønsker man sin egen hæk, skal den plantes på egen grund.
- Er man i tvivl, bør man sætte sig grundigt ind i hegnsløvens regler. (www.hegnsløven.dk)

Selve plantningen

For at sikre det bedste resultat udspændes en stram snor mellem en række pæle over den forarbejdede jord, som du skal plante i. Man kan vælge at grave en rende eller grave indivi- duelle huller til planterne.

Grav renden så dyb, at der er plads til alle rødderne på planterne. Husk at løsne jorden i bunden af renden.

Nu placeres hækplanterne i en dybde, der svarer til den, de hidtil er blevet dyrket i. Plan- ter du for dybt, har planterne svært ved at komme i gang.

Planter du fra potter, eller planter du med rodklumper, graves renden så bred, at der er plads til at plante dem, så de kommer til at stå snorlige.

I et haverum med faste vægge vil enkelte brudstykker af klippede hække bryde op på de hårde flader og ændrer derved stemningen. Her er taks brugt som hæk.

Når du ønsker et arkitektonisk udseende i haven, har de klippede hække deres fulde berettigelse. De helt lige linjer og kanter udviser disciplin og orden – og ikke mindst danner de rammen om rum, hvor en helt anden verden får fuld eksponering for beskueren. Ikke alle har lige stor fornøjelse af at klippe hæk, men de fleste haveejere er, om ikke andet, glade for resultatet. I gamle dage skulle de løvfældende hække helst klippes før Sankt Hans for at affaldet dermed kunne brændes af. Sådan er det ikke længere. Vent med at klippe hækken til du er sikker på, at fugleredernes trygge verden har fuldført deres mission. Fuglene har du nemlig langt større glæde af i din have, end du har af at få klippet hækken tidligt på sommeren.

FAKTA

Hækaffaldet skal du ikke brænde af, men bruge i din kompost, aflevere det på den kommunale genbrugsstation, hvor affaldet komposteres eller lægge ud som jorddække under frugtbuskene, hvor det holder på fugten i jorden.

Almindelig taks

Stedsegrøn nålebærende plante, som tåler særdeles hård tilbageskæring. Robust, men lidt uensartet, så det anbefales at anvende en udvalgt og forædlet sort, når du planter taks.

'Farmen', tæt 1,5 – 2 m høj busk med en årlig tilvækst på 8 – 10 cm.

'Hillii', bred opret busk, der bliver 3 – 4 m høj med en årlig tilvækst på 8 – 12 cm.

'Hillii' får ikke bær.

'Hicksii', bred søjleformet vækst, bliver 3 - 4 m høj. Årlig tilvækst på 10 - 15 cm.

Taxus baccata, hurtigvoksende frøtaks, der bliver 3 - 4 m høj med en årlig tilvækst på 30 - 40 cm. Du skal plante 1 – 3 planter pr. løbende meter afhængigt af, hvor store planterne er, når du køber dem. Taks er meget robust og tåler både fuld sol og dyb skygge. Er desuden rimelig hårdfør over for salt.

Avnbøg

Et kegleformet landskabstræ, der som klippet hæk beholder bladene siddende hele vinteren. Mørkegrønne bølgede blade og en tæt kompakt grenbygning. Er særdeles robust overfor byklima og tåler blæst. Kan beskæres kraftigt. Plant 4 planter pr. løbende meter.

Buksbom

Det er rigtig populært at bruge buksbom i haverne. Det er en skæg plante at klippe figurer i, og den er fantastisk som lav klippet hæk som kant til havens bede. Buksbom har et meget fint rodnet og kan tåle at stå tørt i længere perioder. Til en lav, tæt hæk skal du plante 4 – 6 små hækplanter pr. løbende meter. Buksbom findes i flere sorter, og det er vigtigt, at du køber den type, som bruges til hæk. Buksbom klippes hvert år i juni måned, hvor de nye lyse skud netop har lavet årets tilvækst.

Tuja

En velkendt hæk fra private haver og fra kirkegårde. Der findes rigtig mange forskellige sorter, som vokser på forskellig vis og har forskellige farvede nåle. De er stedsegrønne og tåler beskæring som hæk, om end det ofte ikke er nødvendigt, da deres søjleform i sig selv danner hækken. Robuste planter, der er fuldt hårdføre og tåler både vind og vinter. Du skal plante 1 – 3 planter pr. løbende meter afhængigt af, hvor store planterne er, når du køber dem.

Bøg

Bøgen er vores nationaltræ og en af de mest anvendte hækplanter omkring de danske haver. I sin klippede form beholder den bladene hele vinteren, så hækken ikke fremstår bar. Køb altid sorterede planter i hæk kvalitet, som hurtigt vil danne kraftige sidegrene og få hækken til at dække hurtigt. Er vindfast og tåler byklima. Plant 4 – 5 planter pr. løbende meter.

Kirsebærlaubær

Der findes en række sorter af kirsebærlaubær, som hver har deres kendetegn i vækstform og bladform. Fælles for alle sorter er, at de vokser opret eller udbredt med stedsegrønne, ret store, blanke mørkegrønne blade. De blomstrer med oprette blomsterstande i maj måned, men vil i klippet form ikke blomstre særlig meget. De trives bedst i sol eller halvskygge og tåler nogen blæst. Efter en hård vinter vil mange af bladene på kirsebærlaubær i løbet af foråret se svedne ud. Klip tilbage til friskt planteved, så skyder busken atter påny.

Cypres

Cypresser er stedsegrønne nåletræer, som ofte har en søjle- eller pyramideformet vækst. Planter man cypresser som hæk, vil de nemt kunne danne en hæk, der kun skal klippes minimalt. Der findes en række sorter, der egner sig til hække, og du vil kunne få kyndig vejledning i dit lokale havecenter, hvis du er interesseret i at prøve at plante en cypreshæk.

Liguster

Ligustrum vulgare

'Atros', er en kraftigt voksende, tæt og opret ligustersort med mørkegrønne blade, der bliver siddende til, der kommer nye blade om foråret.

'Atrovirens', er en tæt opret busk med lancetformede mørkegrønne blade, som næsten er stedsegrøn.

*'Liga', kraftigt opret voksende og tæt forgrenet med matgrønne blade. Den er næsten stedsegrøn.

'Listrum', Kraftigt voksende, opret og tæt forgrenet. Matgrønne blade, der falder fra november og lader hækken stå uden blade vinteren over.

Alle ligustersorterne er nøjsomme, tåler vind, kan klippes kraftigt, tåler byluft og er hårdføre.

Buskpotentil

Afhængigt af sorten, bliver buskpotentil omkring 60 – 100 cm høj og blomstrer fra starten af juni måned og frem til slutningen af sommeren. Blomsterne er enkle og fås i hvide, rosa, pink, lysegule, gule og rødorange.

Faktisk er der ingen planter, som du IKKE vil kunne bruge til at lave en uklippet hæk med. Selv tulipaner på en lang lige række vil kunne betegnes som en hæk.

Alligevel er der række planter, der er mere velegnede end så mange andre; men du skal endelig ikke lade dig begrænse af behovet for at lave hække af persille, æbletræer, klematis, storblomstrede roser eller lave bunddækkende planter.

Det er helt klart DIG, der bestemmer over haven, hvor alt kan lade sig gøre!

Hækspiræa, 'Spiraea x vanhouttei'

Kraftigt voksende, lidt grov busk, der nemt bliver 2 m høj. I maj - juni måned står de helt hvide blomster i små skærme og lyser op på de overhængende skud. Spiræa kan også bruges som klippet hæk, men så forsvinder noget af blomstringen.

FAKTA

Det er skønt at have uklippede, uforpligtende hække, som i mange tilfælde virker mere velkomne på de forbipasserende. Også hække omkring naturgrunde bør være uklippede, da de bedre passer ind i det omkringliggende landskab.

Fuchsia

Et imponerende hav af rød-violette blomster, der holder hele sommeren, er ikke et helt almindeligt syn, men det kan altså lade sig gøre at plante en hæk af fuchsia. Den bliver 1,5 m høj og bred; og det er ikke alle fuchsia, der er lige velegnede. Planter i fuld sol.

FAKTA

Uklippede hække fylder mere i bredden, så vær sikker på, at du afsætter nok plads til, at de kan udfolde sig.

Lavendel

Lavendel er nok en af de mest anvendte hække inde i haven. Især omkring rosenbedet er det almindeligt at plante lavendel. At den ikke skal klippes er nok en sandhed med modifikation, for lavendler bevarer tætheden bedst, hvis de hvert forår klippes tilbage. Plant 5 planter pr. løbende meter og plant i fuld sol eller halvskygge.

Sargents æble

Forårsblomstrende hæk med hvide eller sarsrosa duftende blomster. Kan blive 2 m høj og bred og helt tætforgrenet. Får desuden smukke efterårsfarver. Planter med 4 planter pr. løbende meter.

Perikon

En løvfældende busk, der bliver omkring 1 m høj og bred. Blomstrer med skønne gule blomster midt på sommeren - og holder sensommeren med. Er god et sted, hvor der er lidt skygge i haven. Planter med 2 - 3 planter pr. løbende meter.

Duftende jasmin

Opretvoksende buske, der nemt når 2 m højden, så de fylder meget. Får duftende hvide blomster hvert forår og kan beskæres ved at fjerne de ældste grene ved basis.

Spiræa

Det latinske navn på denne spiræa er *Spiraea betulifolia*. Den er eminent som uklipet hæk med sin meterhøje oprette vækst. Rent hvide blomster pryder i juni måned, mens efteråret byder på et væld af gyldne løvfarver.

Blærespiræa

Rosahvide blomster om foråret og smukt løv gør valget af blærespiræa optimalt, hvis man har plads nok, for den fylder meget. Den når nemt både 2 m i højden og i bredden. Det er ikke noget problem at fjerne de ældste grene hver vinter for at mindske størrelsen. Plant 1 - 2 planter pr. løbende meter for at få en tæt hæk.

Ildtorn

Hvide blomster om foråret og orangerøde bær om efteråret og gennem vinteren, det er kendetegnet for ildtorn. Plantet som hæk holder tornene naboens hund og kat fra grunden, men børnenes bolde punkteres også! Robuste buske, der også er gode som espalier op ad et plankeværk.

Fjeldribs

1,5 m høje og ca. lige så brede bliver fjeldribs, der gennem rigtig mange år har været brugt som hækplante. Den er særdeles velegnet til udsatte steder, da den er robust, vindfør og meget hårdfør. Desuden tåler den både fuld sol og dyb skygge. Plant 2 – 3 planter pr. løbende meter.

Bambus

Du kan roligt plante bambus som hæk, for planterne er "børn" af de blomstrende bambus, der gennem de seneste 10 – 15 år er døde. Der vil så gå omkring 100 år, før de blomstrer og dør! En solid hæk, der hverken skal trimmes eller ryddes op efter. Der findes en række sorter, som du kan vælge imellem, og det vil ofte være nok at plante 2 planter pr. meter.

Rosmarin er som plante meget dekorativ og faktisk velegnet som hæk. Desværre vil der ikke være mange steder i Danmark, hvor klimaet er skånsomt nok til, at det kan lade sig gøre at overvintrø rosmarin – men som sommerblomst måske?

Rododendron

De stedsegrønne rododendron er i princippet alle velegnede som uklippt hæk. Der er stor forskel på, hvor høje de enkelte sorter bliver, så du bliver nødt til at få kyndig vejledning, inden du planter rododendron som hæk. En rododendronhæk er meget nem at passe, når den først er plantet. Tilvæksten er lille, og med en god håndfuld gødning til surbundsplanter vil du bare tænke på at nyde de mange blomster og resten af året en mørkegrøn levende vedligeholdelsesfri væg.

Havens sene Blomster

At få haven til at se vidunderlig ud hele året er lidt af en kunst. Smukt ser det ud, når vintersneen dækker planterne og laver skulpturelle minilandskaber, men årstiden fra september frem til jul er lidt af en udfordring. Mange af havens roser blomstrer hele efteråret frem til frost, men hvordan klædes havens øvrige bede på, så de er pæne om efteråret? På side 14 kan du se, hvilke planter, der giver smukke høstfarver og her kan

du se nogle af de planter, der især er kendetegnet ved at blomstre i sensommeren og efteråret. En god kombination af høstfarver og blomster er med til at levendegøre dit efterårsbed, som i løbet af sommeren selvfølgelig også er i flor med planter, der blomstrer på denne tid. Planterne på de næste sider skal supplere dine forårs- og sommerblomstrende bede – ikke erstatte!

Buske og træer

Dansk navn	Latinsk navn		Beskrivelse
Blåskæg	<i>Caryopteris x clandonensis</i>		Højde: 1 m Blomsterfarve: blåviolette Blomstringstid: august - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge Planter pr. m²: 1
Glasbær	<i>Callicarpa bodinieri</i>		Højde: 2 m Blomsterfarve: lillarosa - violette bær Blomstringstid: juli - august Lysforhold: sol/halvskygge Planter pr. m²: 1
Hedelyng	<i>Calluna vulgaris</i>		Højde: 30 - 40 cm Blomsterfarve: hvide, rosa, røde Blomstringstid: august - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge Planter pr. m²: 5
Hortensia	<i>Hydrangea</i>		Højde: 1 - 2 m Blomsterfarve: hvide, rosa, blå Blomstringstid: juli - november Lysforhold: sol/skygge Planter pr. m²: 1 - 2
Oktober-kirsebær	<i>Prunus subhirtella 'Autumnalis'</i>		Højde: 4 - 5 m Blomsterfarve: hvide/rosa Blomstringstid: september - november Lysforhold: fuld sol Planter pr. m²: 1
Syrisk rose	<i>Hibiscus syriacus</i>		Højde: 2 - 3 m Blomsterfarve: hvide, rosa, røde, violette, blå Blomstringstid: august - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge Planter pr. m²: 1
Vinter-snebolle	<i>Viburnum tinus</i>		Højde: 1 - 2 m Blomsterfarve: hvide Blomstringstid: september - december Lysforhold: fuld sol/halvskygge Planter pr. m²: 1 - 2

Løg og knolde

Dansk navn	Latinsk navn		Beskrivelse
Alpeviol	Cyclamen coum, C. hederifolium		Højde: 10-15 cm, planter pr. m²: 16 - 20 Blomsterfarve: mørkrosa Blomstringstid: november – marts Lysforhold: halvskygge/skygge
Krokus	Crocus nudiflorus		Højde: 20 cm, planter pr. m²: 50 – 70 Blomsterfarve: blåviolet Blomstringstid: september – oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Pragtlilje	Lilium speciosum		Højde: 150 cm, planter pr. m²: 9 Blomsterfarve: hvid/rosa Blomstringstid: august - september Lysforhold: fuld sol
Nøgen jonfru	Colchicum		Højde: 30 cm, planter pr. m²: 12 Blomsterfarve: rosa Blomstringstid: september - november Lysforhold: fuld sol/halvskygge

Slyngplanter

Dansk navn	Latinsk navn		Beskrivelse
Alm. skovranke	Clematis vitalba		Højde: 12 m Blomsterfarve: hvide Blomstringstid: august - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge Planter pr. m²: 1
Arkitektens trøst	Fallopia baldschuanica		Højde: 8 – 10 m Blomsterfarve: hvide Blomstringstid: august - oktober Lysforhold: sol/skygge Planter pr. m²: 1
Orientalisk klematis	Clematis orientalis		Højde: 6 – 7 m Blomsterfarve: gule/hvide Blomstringstid: august - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge Planter pr. m²: 1 – 2
Klematis	Clematis texensis		Højde: 1,5 - 2 m Blomsterfarve: mørkerosa Blomstringstid: juli - september Lysforhold: fuld sol/halvskygge Planter pr. m²: 1 – 2
Italiensk skovranke	Clematis viticella		Højde: 3 m Blomsterfarve: violette, blå Blomstringstid: juli - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge Planter pr. m²: 1 - 2
Storblomstrede klematis	Clematis hybrid		Højde: 3 – 4 m Blomsterfarve: hvide, rosa, røde, violette, blå Blomstringstid: august – oktober afhængig af sorten Lysforhold: fuld sol/halvskygge Planter pr. m²: 1 – 3
Vinterjasmin	Jasminum nudiflorum		Højde: 2 – 3 m Blomsterfarve: gule Blomstringstid: oktober - januar Lysforhold: sol/skygge Planter pr. m²: 1 – 3

Stauder

Dansk navn	Latinsk navn		Beskrivelse
Asters	Aster frikartii		Højde: 80 cm, planter pr. m²: 6 Blomsterfarve: rosa, lilla Blomstringstid: august - september Lysforhold: fuld sol
Astilbe	Astilbe glaberrimahybrid		Højde: 40 cm, planter pr. m²: 9 Blomsterfarve: rosa, hvid Blomstringstid: august - september Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Drejeblostm	Physostegia virginiana		Højde: 50 cm, planter pr. m²: 6 Blomsterfarve: hvide, rosa Blomstringstid: august - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Duehoved	Chelone obliqua		Højde: 60 cm, planter pr. m²: 6 Blomsterfarve: rosa, hvide Blomstringstid: august - oktober Lysforhold: fuld sol
Elefantgræs	Miscanthus sinensis		Højde: 70 – 120 cm, planter pr. m²: 3 Blomsterfarve: hvid, brunlige Blomstringstid: august - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Engelsk høstasters	Aster novi-belgii		Højde: 80 cm, planter pr. m²: 5 Blomsterfarve: hvid, rosa, rød, blåviolet Blomstringstid: september - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Gyldenris	Solidago		Højde: 70 cm, planter pr. m²: 6 Blomsterfarve: gule Blomstringstid: juli - september Lysforhold: fuld sol
Hjortetrøst	Eupatorium		Højde: 2 m, planter pr. m²: 3 Blomsterfarve: mørkerød Blomstringstid: august - oktober Lysforhold: fuld sol/skygge
Høstanemone	Anemone japonica-hybrid		Højde: 80 – 100 cm, planter pr. m²: 6 Blomsterfarve: hvid, rosa Blomstringstid: august - oktober Lysforhold: Fuld sol/halvskygge
Høst-stenbræk	Saxifraga cortusifolia		Højde: 25 cm, planter pr. m²: 9 Blomsterfarve: hvide Blomstringstid: september - oktober Lysforhold: halvskygge/skygge
Bjergmynte	Calamintha nepeta ssp. nepeta		Højde: 40 cm, planter pr. m²: 6 Blomsterfarve: lyseblå Blomstringstid: juli - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Kerte pileurt	Persicaria amplexicaule		Højde: 100 cm, planter pr. m²: 3 Blomsterfarve: rosa, røde, violette Blomstringstid: juli - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Efterårs ensian	Gentiana sino-ornata		Højde: 10 cm, planter pr. m²: 16 Blomsterfarve: blå Blomstringstid: september - november Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Lampepudser-græs	Pennisetum alopecuroides		Højde: 40 cm, planter pr. m²: 7 Blomsterfarve: brune Blomstringstid: august - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge

Stauder

Dansk navn	Latinsk navn		Beskrivelse
Liriope	Liriope muscari		Højde: 15 cm, planter pr. m²: 12 Blomsterfarve: lilla Blomstringstid: august - september Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Månestråle	Kirengeshoma palmata		Højde: 70 cm, planter pr. m²: 6 Blomsterfarve: lys gul Blomstringstid: august - september Lysforhold: halvskygge
Pudeasters	Aster dumosus		Højde: 40 – 50 cm, planter pr. m²: 6 Blomsterfarve: hvide, rosa, røde, violet, blå Blomstringstid: september - oktober Lysforhold: Fuld sol/halvskygge
Purpursolhat	Echinacea	 	Højde: 60 – 100 cm, planter pr. m²: 6 Blomsterfarve: hvide, gule, rosa, røde, grønne Blomstringstid: juli - september Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Raketblomst	Kniphofia		Højde: 70 cm, planter pr. m²: 7 Blomsterfarve: hvide, gule, orange, røde Blomstringstid: juli - september Lysforhold: fuld sol
Sankthansurt	Sedum		Højde: 40 – 60 cm, Planter pr. m²: 6 Blomsterfarve: hvide, rosa Blomstringstid: august - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Solbrud	Helenium		Højde: 60 – 100 cm, planter pr. m²: 5 Blomsterfarve: gule, rødbrune Blomstringstid: juli - september Lysforhold: fuld sol
Solhat	Rudbeckia		Højde: 60 – 100 cm, planter pr. m²: 4 Blomsterfarve: gule Blomstringstid: juli - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Staudeklematis	Clematis heracleifolia		Højde: 80 cm, planter pr. m²: 4 Blomsterfarve: blåviolette Blomstringstid: august - september Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Storkenæb	Geranium 'Rozanne',		Højde: 40 cm, planter pr. m²: 7 Blomsterfarve: blå Blomstringstid: juni - september Lysforhold: fuld sol
Storkenæb	G. 'Pink Penny'		Højde: 40 cm, planter pr. m²: 7 Blomsterfarve: rosa Blomstringstid: juni - september Lysforhold: fuld sol
Sølvlys	Cimicifuga ramosa, C. racemosa		Højde: 2 m, planter pr. m²: 3 Blomsterfarve: hvide Blomstringstid: september - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Tudselilje	Tricyrtis		Højde: 70 cm, planter pr. m²: 9 Blomsterfarve: hvide, pink, lilla Blomstringstid: august - november Lysforhold: halvskygge/skygge
Tæppe-pileurt	Persicaria affine		Højde: 20 cm, planter pr. m²: 3 Blomsterfarve: rosa/røde Blomstringstid: juli - september Lysforhold: fuld sol/halvskygge
Virgils asters	Aster amellus		Højde: 50 cm, planter pr. m²: 6 Blomsterfarve: rosa, violet, blå Blomstringstid: september - oktober Lysforhold: fuld sol/halvskygge

Frugt og farver i surbundsbedet

De spiselige surbundsplanter

Koreakornel er et lille træ eller flerstammet busk, som vokser rigtig godt i surbundsbede, men også vokser i almindelig havejord, når blot det plantes i muldrig jordblanding. Koreakornel er et særdeles smukt prydtæ, som ikke bliver så stort. I maj – juni måned prydes det af store flotte hvide blomster, der for nogle sorters vedkommende farves rosa og røde. Frugterne fra koreakornel er udover at være dekorative også spiselige. De skal være helt mørkerøde og bløde, før de plukkes og tilberedes som marmelade.

Storfrugtet tranebær er en krybende stedsegrøn plante, der hurtigt breder sig. Blomsterne er ret små, men meget elegante og kan ses fra juni – august måned. Det udvikler sig til et relativt stort rødt bæ, som fuglene ikke spiser, og derfor holder det sig længe på busken. Tranebær er gode til fugtige jorder.

Der findes så mange dejlige surbundsplanter og har du først fået anlagt et surbundsbed, vil du være den glade ejer af et næsten vedligeholdelsesfrit bed. De haveejere, der naturligt har lidt surere jord bør helt klart udnytte det til fulde og få mangfoldigheden af planter, der elsker de lidt sure forhold, plantet i deres haver. Skal du i gang med at

etablere et rododendronbed, så sørg for at lave det lidt større, så der er plads til andre planter også. Planterne på de følgende to sider tilhører alle surbundsbedet. Planterne er udvalgt, fordi de især har bær, hvoraf nogle er spiselige, mens andre af planterne er så dekorative i deres fremtoning om efteråret, at de bare må få en plads i din have.

Tyttebær er naturligt voksende her i Danmark og er en lav stedsegrøn bunddækkende plante på 10 – 25 cm. De læderagtige blade er mørkegrønne, men skifter farve både forår og efterår. Den blomstrer i maj – juni måned med hvide nikkende blomster, der udvikler sig til kuglerunde højrøde bær, der er modne i september måned.

FAKTA

Almindelig blåbær hedder *Vaccinium myrtillus* og er en lille dværgbusk, som vokser vildt i de danske og især svenske skove. Bærrene er meget små (10 mm), men særdeles velsmagende.

Blåbær er først og fremmest et af yndlingsbærrene i haven; og blåbær er en surbundsplante. Der findes flere forskellige sorter. Nogle af sorterne bliver omkring 1 m høje og har store bær, mens andre bliver 2 m høje og har mindre bær. Tilmed findes små kompakte sorter, der kun bliver 30 – 40 cm høje og sætter mange store bær.

Plantningstidspunkt

Du kan plante og etablere dit surbundsbed fra tidligt forår til sent efterår. Anlægger du bedet i en tør periode er det MEGET vigtigt, at jorden er vandet godt igennem.

Jordbundsforhold

Du skal måle din surhedsgrad i havejorden. Du kan få hjælp i dit havecenter. Surhedsgraden i din havejord skal være under pH 5,5 før der er tale om surbundsforhold.

FAKTA

Når du udtager jordprøver i din have, skal du først skrabe de øverste 3 – 5 cm af jorden væk og dernæst udtage prøven i et lille spadestiks dybde. Lav jordprøven 8 – 10 gange og bland jorden i en ren spand.

Vanding

Naturlig surbundsjord – skovbundsjord er meget fugtig og tørrer sjældent ud. Kunstigt anlagte surbundsbede er lavet af spagnum, der naturligt er sur og kommer fra tørvemoser. Spagnum kan være meget vanskelig at vande op, men ikke desto mindre er det overordentlig vigtigt, at den jord, som du skal plante i, er grundigt opvandet.

TIPS

- Bland lidt sulfo i en vandkande med rent vand og fordel over dit spagnumbed – det bryder overfladespændingen.
- Skær hul i toppen af din spagnumpose og stik vandslangen ned med svag vandtilførsel, inden du tømmer den ud i bedet.

Gødning

Brug ALTID surbunds- eller rododendrongødning, når du hvert forår gøder planterne i dit surbundsbed. Det gælder også for blåbær, hvis de er plantet for sig selv i køkkenhaven eller i krukkerne.

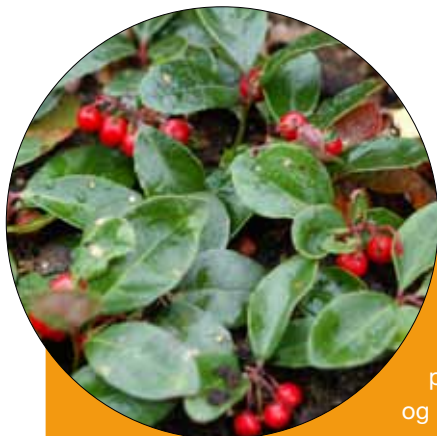

Vidste du, at blåbær både har han- og hunblomster, men ikke altid er gode nok til at bestøve sig selv? Plant derfor ALTID to buske i nærheden af hinanden. Vil du være helt sikker på masser af bær, bør de to buske også være af forskellig sort.

Spiselig krydderplante til surbundsbedet

Ramsløg er en meget interessant plante, som i naturen vokser vildt i mange skovbryn eller vejgrøfter. Kunne du tænke dig at indføre ramsløg i din have, er surbundsbedet det rigtige sted. Du kan både spise blade, blomster og rodknold, som har en kraftig smag af hvidløg.

Bjergte hedder på latin Gaultheria og kendes ofte på det navn. Den ene art, som anvendes hedder miqueliana og stammer fra Japan. Den er ca. 30 cm høj og har oprette skud. Den breder sig langsomt med underjordiske skud. De mørkegrønne blade danner bund for små klaser af kugleformede hvide blomster i juni måned. Frugterne ses tydeligt og er små, runde og hvide med et rosa skær.

Den anden bjergte art hedder procumbens og bliver kun 15 cm høj med oprette skud. Underjordiske skud får den til at lukke sammen i bedet og giver en solid bund. De nye skud er om foråret rødbrune, men skifter til mørkegrønne senere på sommeren. Den har hvide, nikkende blomster hele sommeren, som derefter udvikler sig til runde, røde glinsende bær. Planten har tidligere været anvendt til udvinding af aromastof og knuser man bærrerne, kan man opleve lugten af tyggegummi.

Decorative bær
der ikke er spiselige

Myrtekrukke er stedsegrønne lave buske, som fås med flere forskellige bærfarver. De bliver omkring 0,5 m høje og danner udløbere. De unge skud er røde, men skifter hurtigt til mørkegrønne. Blomsterne sidder på sidste års skud i maj – juni måned. De udvikler sig til kuglerunde bær, der modner i september måned og bevares vinteren over. Det er vigtigt at plante både han- og hunplanter for at få bær. Planter på beskyttet vokseplads.

Decorative blad- og blomsterplanter til efterårets surbundsbed

Alpeviol er en meget lav, kun 15 cm høj, staude der passer godt til surbundsbedet. Den blomstrer fra september til oktober måned og pryder bunden godt. Plant 12 planter pr. m².

Skimmia har tykke mørkegrønne blade hele vinteren igennem. Den skal plantes i let skygge for ikke at få solsvedne blade. I maj måned blomstrer den med små hvide blomster samlet i toppe. Blomsterknopperne dannes allerede om efteråret, og hele vinteren kan man nyde den grønne plante med de mange små rosafarvede synlige blomsterknopper.

Efterårslyng blomstrer, afhængigt af sorten, fra midten af august måned og frem til begyndelsen af november. Det er lave, tætte buske med nåleformede blade og krukkeformede blomster. Variér både blomsterfarver og nålefarver, så får du virkelig farvespil i dit surbundsbed.

Udnyt terrassen, indgangspartiet og havegangene hele efteråret

Planternes sæson varer helt hen til november måned; og der er ingen grund til ikke at benytte sig af de fantastisk dekorative sensommerblomster og spændende bladplanter. På denne årstid er det ofte mindre arbejdskrævende at holde krukkehaven vandet, for tilvæksten er begrænset og nedbøren lidt mere regelmæssig. Al arbejdet er næsten gjort, og du kan lege med placeringer og sammensætninger af både krukker og planter. Lad dem fremstå som et færdigplantet bed i haven eller placeret enkeltvis, så strukturen på både krukke og plante passer ind i de øvrige omgivelser.

Høje og lave

Faktisk kan du dyrke langt de fleste planter i krukker. Nogle bliver kraftigere end andre, så dem kan du bare stille i baggrunden. Har du i forvejen krukker med planter, der vokser år efter år, kan du pifte dem op med nogle af årstidens sommerblomster. Brug f.eks. pyntekål, som ikke fylder så meget og godt kan presses ned mellem de øvrige planter. Den hvide blomst på billedet er Cyclamen, der egentlig mest kendes fra vindueskarmen – den klarer nemt efteråret og kan så "reddes" inden frosten kommer til en tur indendørs i varmen. Du kan sagtens bruge mange krukker sammen, selv om højden er forskellig. Glæd dig over de meget høje dahlia og høstfloks og bland gerne planter med små blomster sammen med planter, der får store blomsterhoveder. Holder du dig til samme farvegruppe, bliver oplevelsen for de fleste bedre og nydelseren over de enkelte planter større.

Efterårets Krukker

I ly

Ikke alle sensommerdage er egnede til stropkjole og bare tæer; men udelivet nydes sagtens fra den overdækkede terrasse, der med dekorative krukker flytter haven tæt på opholdsstedet. Indret uderummet så dine favoritplanter kan nydes fra små reoler, sæt krukker på trappens trin og brug materialer, der lyser op, så den kommende vinters mørke holdes lidt væk. Acceptér sommerens forfald og pot nogle af de mange grønbladede planter i krukker. Brug også lidt mindre krukker, som nemmere kan omroteres, hvis uventede kaffegæster dukker op.

Der skal ikke meget til

Forestil dig denne trappeopgang UDEN planter – nej vel? Tre ensartede krukker, der matcher farven på huset med tre forskellige sensommerplanter i. Sommerfuglelavendel, hebe og asters er både robuste og nemme at passe gennem hele efteråret. Det bliver selvfølgelig lidt mere besværligt at komme op ad trappen, men så husker man også at stoppe op og lige nyde synet af planterne. De tre krukker vil for manges vedkommende blive tilplantet med den samme slags planter, men det behøver de jo ikke, når blot sammensætningen af de tre planter passer til hinanden.

Kan du bedre lide det lidt mere enkle, giver kugleklippede buksbom mere ro

For det første...

Krukkerne, du planter i skal være forsynet med et stort eller flere små huller i bunden, så overskydende vand kan løbe fra planterne. Krukker under åben himmel må ALDRIG stå med underskåle, men meget gerne stå på krukkefødder, der lige hæver krukkerne over flisernes overflade. Brugte krukker skal tømmes for gammel jord og rengøres for snavs både ind- og udvendigt.

For det andet...

I bunden af krukken lægges potteskår, småsten eller lecanødder, så planternes rødder ikke står i vand. Ca. 5 – 10 cm af pottens bund fyldes op.

For det tredje...

JORDEN, som planterne skal vokse i, skal være i orden. Man kan IKKE dyrke planter i krukker, hvis man graver havejord op og fylder i! Sørg for, at den jord, du fylder dine krukker op med, er velegnet til formålet. Brug ikke så- og priklejord, for her er jorden meget fin og næringsindholdet alt for lavt. Brug ikke surbundsjord, hvis planterne, der skal vokse i det, ikke er surbundsplanter – og omvendt! Kvalitet og pris hænger sammen, så sørg for at vælge rigtigt, i sidste ende er prisen på den jord, du hælder i krukken, den mindste investering.

For det fjerde...

VAND er den vigtigste forudsætning for, at dine krukker lykkes. Inden du planter, skal krukken fyldes ca. 75% op med pottjord. Derefter skal du vande jorden til, og den skal have

lov til at optage vandet over en tidsperiode på 15 – 30 min. Så kan du plante og vande godt igennem igen. Stil de nyplantede krukker et skyggefuldt sted de første par dage, så du sikrer dig, at planterne når at vænne sig til deres nye hjem.

For det femte...

GØDNING er mad for planterne og i modsætning til planter, der er plantet ud i haven, giver krukkerne kun planterne et begrænset areal, hvor de kan optage gødning fra. Du er altså madmor/madfar for krukkebørnene og sørg nu for, at de ikke sulter. Brug gødningsbolcher, der er langtidsvirkende gødning samlet i klumper, som man placerer i krukkejorden. Vand med flydende gødning én gang om ugen, eller tilføj organisk gødning på toppen af dine krukker et par gange i løbet af vækstperioden.

For det sjette...

OVERVINTRING af sommerens krukker afhænger af, om planterne kan tåle vinterens kuldegrader. Kan de det, skal krukkerne sættes ind under et tagudhæng, når de omkring november måned ikke længere forbruger vand. Er der tale om sartere planter, som til næste år vil vokse videre, kan krukkerne placeres i drivhuset eller carporten i ly og læ for vind og regnvand. Skal planterne opbevares frostfrit kan du vælge at lade dem gå til eller trække dem helt ind i vinterstuen eller kælderen. Tilse altid dine vinteropbevarede krukker flere gange hver vinter og vand dem evt. lidt, så de ikke tørrer helt ud i krukkejorden.

Den rosa og violette Krukkehave

Drømmer du om romantik i haven, vil sartrosa potteroser, pileflet, zinkbalje og asters hurtigt opfylde din drøm. En trappe er rigtig god til at skabe stemning i højden, men falder du over en plantereol skal du bare slå til, for der er uanede muligheder i at indrette en sådan.

Træterrassen passer perfekt som ramme for indretning af krydderurter og krukke med blomster. Sidst på sommeren vil de udtjente krukke med sommerens lidt slidte krydderurter få et løft med bladcelosia, som er en énarig sommerblomst.

Flade krukkefade med lave sommerblomster, der blomstrer helt hen i efteråret, er ikke til at stå for. Kombineres de, som her med den mellemhøje edderkoppeplante, Cleome og den meget høje kæmpejernurt, er der ikke et øje tørt!

Selv den mest kedelige havekrog kan i løbet af et par timer "styles" til at være en drøm. Det faldefærdige havebord bliver med ét antikt og den gamle brændekurv fyldt med alunrod i forskellige sorter integreres i omgivelserne. På murstenskanten står små potter med blomstrende husløg. Under dem en storbladet broget funkia.

Samme krukkeform i forskellige størrelser giver mulighed for en mangfoldighed af plantevalg. Kan du godt lide at der står forskellige planter sammen, men ikke at det ser for rodet ud, kan du vælge samme krukkeform i forskellige størrelser. Det flade husløg står i kontrast til de ranglede skud på stenurt, der også går sammen med den violette asters. Det hele passer sammen med sommerfuglelavendlerne, som står for sig selv.

Mangler du højde i krukkearrangementer er klematis et godt valg. Brug en forholdsvis stor krukke og et højt stativ. Plant gerne flere sorter sammen, så der er mere at kigge på. Her er det to storblomstrede sorter, der blomstrer både tidlig sommer og igen i september måned. Lad krukken stå alene eller dekorér med lavere krukker foran. Klematis i krukker fungerer fint år efter år, men sørg for at sæt krukkerne under udhæng om vinteren, så de ikke drukner i vintervæde.

De gule og Gyldne farver

Er du ikke helt klar til gul, vil de grøngule blomster og bladfarver måske nemmere finde vej til dine krukke. Har du først prøvet de sartgule dahlia og den smukke lidt sarte grønne tobak, er der ikke lang vej til de lidt mere klart gule og varmt gule blomster.

Et par citrongule puder og tæppe matcher de gule pyntegræskar, som sensommeren har bevillet fra køkkenhaven. De gulbrogede græsser bliver pludselig synlige, når de mørkere grønne nåletræer, der her er opstammede og kugleklippede, danner rammen om denne lille oase på terrassen.

Kurven med bladbeder nederst til venstre i billedet står til skue, men også til nydelse til madlavningen. Det nyplantede efterårstrækar er plantet til med flere forskellige planter med både blomster og blade, som dekoration. For at give karret højde er der her valgt en opstammet krysanthemum. Udendørslænestolen kan hurtigt indtages med pude i ryggen og tæppet om benene på en hvilken som helst efterårsdag, hvor vejret ikke byder på regn og blæst.

Er du også helt vild med græsser, kan efterårshaven på terrassen hurtigt prydes, for der er rigtig mange forskellige af slagsen. Pampasgræs er selvsagt et must, men både de lidt lavere elefantgræsser og lampepudsergræsser er særdeles velegnede til krukker. Nyd lyden af rislende aks i vinden og glæd havens mange fugle med dejlige næringsrige frø.

Har du endnu ikke fået indrettet dig med en lille arbejdsplads til potter, snor og små håndredskaber, kan du få inspiration her. Når sæsonen lakker mod enden, kan arbejdspladsen helt afgjort indgå som møblement med levende planter til fryd for ethvert øje, der kommer forbi.

De mørke Efterårskrukkefarver

Asters er helt klart et rigtig godt valg som efterårsplante. De er kompakte og fyldt med mange blomster. Ikke alle sorter er lige hårdføre, men spørg dig for i dit lokale havecenter om hårdføreheden. Alunrod er for langt de fleste sorters vedkommende fuldt hårdføre, og især de mørkebladede sorter er alle robuste og stærke. Nyd dem som her i lidt anderledes krukker, der fremhæver de lidt mørke farver, der passer godt til årstiden.

Man kan jo også bare plante en *Hydrangea quercifolia*, egebladet hortensia, der med sine fantastiske efterårsfarver er værd at vente på! Krukken er stor, så den kraftige busk optimalt. Forår og sommer er bladene grønne, men de skifter om efteråret til dette overdådige udseende. Egebladet hortensia blomstrer midt på sommeren med op til 25 cm høje kegleformede hvide blomster, der senere bliver mere rosafarvede. Denne hortensia trives bedst i surbundsjord.

Et gammelt bord skal blot beklædes med en metalplade for at det kan tåle at stå ude. Leg med græskar og roer eller kastanjemænd kan sagtens foregå ude om efteråret – måske ikke altid i bare tæer, men overtræksbukser er vel heller ikke at foragte. Krukker med buksbom, græsser, lyng og hebe er med til at danne rammen om dette skønne udendørs legehjørne.

Lyng er helt klart en af favoritterne, når sensommerhaven eller terrassen skal plantes til. Der findes rigtig mange forskellige sorter af efterårslyng, og deres blomster holder resten af sæsonen. På denne lille enkle reol er tre forskellige potteskjulere i samme farve tilplantet lyng i ens blomsterfarve. Små solsikkehoveder er drysset omkring og bløder op på det lidt regelrette indtryk, som de to gulvplacerede krukker også er medvirkende til. Læg også mærke til de små pryddæbler, der dekorativt hænger fra træet til venstre.

Sorte krukker og plantebeholdere er utroligt dekorative sammen med de gyldne farver på planterne om efteråret. Den røde blomst er cyclamen, som vi kender som stueplante. Den bærbærende lave plante hedder myrtekrukke og har lysende dekorative kuglerunde bær, der pynter. De lange brunlige aks tilhører planten New Zealandsk hør, *Phormium*, som ophæver den lidt flade del af sammenplantningen.

Når børnene gerne vil hjælpe til, er det ingen sag at hente remedier frem til krukke-tilplantningen. De små hænder er gode til at fylde op med jord omkring de tilplantede potteklumper, og glæden ved at skabe noget, som hele familien kan nyde, er stor. Her er et krukkesæt på fire forskellige krukker i samme stil tilplantet med græsser, asters, alunrod, brogetbladet timian og limegul sedum. Vælg selv!

FAKTA

Et mejsepar med et kuld unger spiser omkring 25.000 insekter på en sæson.

Havens vilde fugle

Solsorte, bogfinker og flere arter af mejser lever fortrinsvis i haver og parker. Dansk Ornitologisk Forening har lavet en vejledning i, hvordan man bliver mere fugle- og naturvenlig i sin have.

Vand er både vinter og sommer befordrende for et rigt fugleliv. Søer, damme og fuglebade bør altid indgå i haven.

Variation i haven fremmer et rigt og varieret fugleliv. Haven bør bestå af lavt græs, højt "vildt" græs, køkkenhave, staudebede, buske og træer. Vilde partier i haven, som består af krat, grenbunker, stendiger eller andet vildnis, tiltrækker mange fugle og giver gode redesteder.

Hjemmehørende træer og buske har ofte et særlig rigt insektliv og tiltrækker derfor særlig mange fugle.

Tornekrat giver gode skjulesteder til redebygning. Plant tjørn, hunderose, æblerose, slåen, taks, ene og skovfyr.

Hule og gamle furede træer med furet bark er gode levesteder for mange arter af både store og små fugle. Døde træer og rådne træstammer giver svampe, insekter og smådyr gode betingelser og dermed føde til fuglene.

Gode råd

- Fuglekassen skal **IKKE** fyldes med grene eller strå
- Ophæng kassen, så den vender mod syd eller øst og gerne i skygge
- Sørg for at der er en rende i bunden, så overskydende vand kan løbe væk
- Rens kassen hver vinter
- Kontrollér at kassen er i god stand
- Plant gerne frø- eller frugtbærende planter i nærheden

OPSKRIFT PÅ FEDTKUGLER

Smelt fedt fra svin, okse eller får. Smeltet Palmin kan også bruges. Tilsæt frø, opblødte bær, nødder og majskeer. Fyldes i beholdere ilagt snor eller kæde. Når blandingen er stivnet tages den ud af beholderen og hænges op i træer til fuglenes store fryd!

FAKTA

Den bedste årstid for ophængning af redekasser er om efteråret. Så kan fuglene nemlig nå at vænne sig til kasserne inden foråret og ynglesæsonen starter. Mange fugle vælger også at overvinde i fuglekasserne.

Spiselige frugter i form af bær, nødder, stenfrugter i haven giver fuglene mulighed for at spise varieret. Plant hvidtjørn, almindelig hyld, røn, æble, pære, hunderose, æblerose, fuglekirsebær, almindelig hæg, benved, kristtorn, mistelten, taks, hassel, eg, bøg, rødøl og birk.

Fodring af havens fugle med solsikkefrø, hampefrø, æbler og fedtkugler tiltrækker mange fugle. Du kan med fordel fodre hele året – både på foderbræt og på jorden.

Undgå løsgående katte og hunde. De fleste fugle kan godt lide fred og ro. Især katte er slemme til at dræbe fugleunger på reden. Undgå enhver form for brug af ukrudtsmidler, insektmidler og svampemidler.

Redekasser lavet af træ kan ophænges til rigtig mange af havens fugle. Som retningslinje bør der sættes en mejsekasse op pr. 200 m² have.

OPSKRIFT PÅ FUGLEKASSER

Husk på, at fuglekasser blot er en erstatning for et rigtigt redested. Ønsker du at tiltrække flere fugle til haven, er opsætning af fuglekasser et godt supplement til havens naturlige redesteder.

Mål og dimensioner

Der er forskel på, hvor de forskellige fuglearter ønsker at bygge rede. I nedenstående tabel kan du se, hvilke fugle, som ønsker større eller mindre åbning og i hvilken højde, kassen skal hænges op.

FAKTA

Brug gerne genbrugstræ, men lad være med at bruge trykimprægneret træ. Det er bedst ikke at behandle kassen med maling, lak og lignende. Den naturlige lugt af træ virker tillokkende for fremtidens beboere.

Fugleart	Åbning i cm	Total højde	Fra underkant til indgangshul	Bund i cm	Ophængshøjde
Blåmejse	2,8	30 cm	22 cm	10 x 10	1,5 – 2 m
Gråspurv	3,5	30 cm	22 cm	15 x 15	2 – 5 m
Musvit	3,2	30 cm	22 cm	10 x 10	1,5 - 2 m
Rødstjert	3,2	30 cm	22 cm	10 x 10	1,5 – 3 m
Skovspurv	3,0	20 – 25 cm	22 cm	10 x 10	1,5 – 4 m
Rødhals	3,2	20 cm	10 cm	10 x 15	0,5 m
Spætmejse	5,0	35 cm	25 cm	15 x 15	3 – 5 m
Stær	5,0	35 cm	25 cm	15 x 15	3 – 10 m

Skovspurv, 'Passer montanus'

Kan godt minde om gråspurvehannen, men kendes på den sorte plet på den hvide kind samt den brune kalot. Skovspurven er 14 cm lang og har et vingefang på ca. 20 cm. Den får 2 – 3 kuld unger hvert år med 4 – 6 æg i hvert. Den bliver maksimalt 13 år. Skovspurven er ikke altid at finde i storbyerne, men optræder flittigt i parker og grønne anlæg.

Rødhals, 'Erithacus rubecula'

I folkemunde er rødhals kendt som rødkælk, og den er ikke til at tage fejl af i haven. Den rustrøde hals lyser flot op på den hvidgrå bug, mens vinger og ryg er gråbrune. Den er 14 cm lang og har et vingefang på godt 20 cm. Den får 2 kuld unger om året med 4 – 6 æg pr. gang. Den bliver maksimalt 17 år. Den yngler i løvskove og i haver. Bestanden synes at være stabil.

Gråspurv, 'Passer domesticus'

Gråspurven er en af de mest talrige ynglefugle i Danmark. Hannen har grå isse, brunt øjenbrynsbånd og sort hageplet. Næbbet er om vinteren gult, men skifter til sort om sommeren. Hunnen er mere ensartet gråbrun. Den er 14,5 cm lang og har et vingefang på op mod 25 cm. Dens maksimale levealder er 19 år. Den får 2 – 3 kuld pr. år med 3 – 6 æg i hvert. Dens udbredelse i Danmark er i tilbagegang. Gråspurve lever i flok og tæt på mennesker.

Rødstjert, 'Phoenicurus phoenicurus'

En af de mest farvestrålende småfugle. Rustrød underside, den sorte maske og hvide pande giver et meget karakteristisk helhedsindtryk. Hunnen er mere ensfarvet beige og har en rød hale. Den er 14 cm lang og har et vingefang op mod 24 cm. Dens maksimale levetid er 10 år. Rødstjerten får et kuld unger om året med 5 – 7 æg. Bestanden er i fremgang. Rødstjert kan især findes i ældre villahaver, hvor der er gamle løvtræer.

Blåmejse, 'Cyanistes caeruleus'

En lille mejse med blå kalot, vinger og hale. Undersiden er gul. Den er 11,5 cm lang og har et vingefang på ca. 20 cm. Den lever maksimalt 9 år. Den får et kuld unger hvert år med 6 – 12 æg. Den yngler i mange forskellige typer natur med træer. Den foretrækker løvtræer og kræver et hulrum til reden.

Stær, 'Sturnus vulgaris'

De fleste kender stæren, da den er nært tilknyttet mennesker. Den er overvejende sort, men om sommeren har fjerdragten en flot blågrøn og lilla metalglans. Næbbet er gult om sommeren – sort om vinteren. Stæren er 21 cm lang og har et vingefang på mere end 40 cm. Den får 1 – 2 kuld om året med 4 æg hver gang. Den yngler ofte ved bebyggelser, gerne i redekasser eller i løvskove. Stære er trækfugle og drager ofte til England om vinteren. Nogle stæreflokke kan i efteråret være så store, at de nærmest formørker solen – det kaldes sort sol og almindeligt at se i Tøndermarsken.

Musvit, 'Parus major'

Musvitten er den største af vores mejser og samtidig en af de mest almindelige fugle i haven. Den kendes fra de øvrige mejser på sit sorte hoved med hvide kinder og gult bryst med bred sort længdestribe. Den er 14 cm lang og har et vingefang på op mod 25 cm. Den bliver maksimalt 15 år. Hvert år får musvitten 1 – 2 kuld unger med 5 – 11 æg i hvert. Musvitter er glade for løvtræer og er gode til redekasser i private haver.

Solsort, 'Turdus merula'

Solsorten er Danmarks mest talrige ynglefugl. Hannen er helt sort med gult næb, mens hunnen er mørkebrun. Bestanden er tættest i villakvarterer og parker og ses ikke så ofte i skoven. Solsorten er 25 cm lang og har et vingefang på næsten 40 cm. Den får 2 – 3 kuld unger hvert år med 3 – 5 æg i hvert. Den bygger ofte rede i hække og krat, men reder ses også i carporte eller udhuse ganske nær på mennesker. Mængden af solsorte er stabil.

Spætmejsse, 'Sitta europaea'

Spætmejsen er den eneste danske fugl, der også klatrer NED ad træstammer. Det er en lille kompakt fugl på 14 cm med et vingefang op til 27 cm. Den har et kraftigt næb og kort hale. Oversiden er blågrå, undersiden lysere. Den kendes især på den sorte stribe, der går gennem øjepartiet. Der findes to underarter; den lysbugede race øst for Storebælt og den mørkbugede race på Fyn og i Jylland. Den yngler en gang om året med 5 – 8 æg og har redested i løvtræer.

Tre år tog det at anlægge haven, hvor flere søer er gravet ud.

Den kreative

John Andersen er født i 1939 og har for 15 år siden omformet en tilgroet 4250 m² stor have til et mindre paradis. Tre år tog det at anlægge haven, hvor flere søer er gravet ud, træer blevet fældet, 850 – 900 tons sten flyttet ind i haven og plantningen af alle de fantastiske planter. Indsatsen er hovedsageligt klaret ene mand med hjælp fra lidt større maskiner til noget af det grove arbejde.

Fuld fart på i den tredje alder

John gik på pension for 9 år siden efter et langt og hektisk arbejdsliv i reklamebranchen. Energiniveauet har altid været højt hos John, så han var godt klar over, at tilværelsen uden arbejdslivet skulle defineres og forberedes. Før ejendommen i Haldrup blev overtaget, solgte John sit parcelhus i Horsens. Et lækkert hus med en flot have. "Jeg havde bygget et flot glasareal til husets ene gavl. Der havde jeg en orkidésamling, som jeg

■ FAKTA

John's bedste "klippe" planter

- Småbladet elm, *Ulmus minor*
- Enebær, *juniperus*
- Taks, *Taxus*
- Fyr, *Pinus*

Der er ikke mange blomstrende planter i haven, men der er ikke mangel på farver!

have i Haldrup v. Horsens

passede godt på hele året rundt", siger John. Haven omkring parcelhuset var selvfølgelig også flot og var flere gange med på listen over udstillingshaver. Trods en omfattende samling på omkring 300 orkidéer vidste John godt, at han ville komme til at kede sig, når arbejdslivet sluttede.

De mange børnebørn er velkomne, men helst i selskab med forældrene

Det er et fuldtidsjob at passe haven i Haldrup. John har ikke hjælp på, men nyder hver dag de 6 – 7 timers arbejde, der skal til, for at haven er flot. Han tager ikke væk fra haven i det tidsrum, hvor planterne gror. Både han og hans kone har børn og børnebørn, som elsker at besøge haven, men tiden strækker ikke til en hel masse børnepasning, for Johns kone er stadig arbejdende - og han har altid travlt med haven. Om vinteren nyder de at rejse til Asien, hvor de finder ro til at få inspiration

www.denkreativehave.dk

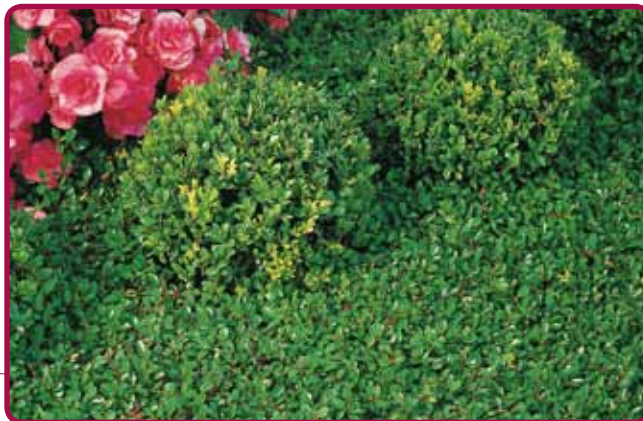
- Alm. buksbom, *Buxus sempervirens*
- Kristtjørn, *Ilex crenata*

- Myrtegedebled, *Lonicera nitida*
- Alm. bøg, *Fagus sylvatica*

FAKTA John's gode bunddækkeplanter

• Hasselurt, *Asarum europaeum*

• Krybende dværgmispel, *Cotoneaster 'Rami'*

• Trædebregne, *Leptinella (Cotula)*

• Funkia, *Hosta*

• Kæmpestenbræk, *Bergenia*

• Stenbræk, *Saxifraga*

• Bregner

Koi karper er Johns store lidenskab. Han har én gang mistet alle sine fisk, fordi han købte nye fisk hos en forhandler, som ikke havde nok viden om sundheden af fiskene. Han råder folk til kun at investere i koi karper, hvis de sørger for de rette omgivelser med friskt rensat vand hele døgnet rundt, samt handler hos professionelle forhandlere af fiskene.

Når planterne skal formes, så de får vandrette flader, kan snor og sten med hul i være en uvurderlig hjælp.

til huset og haven. Haven er helt klart japansk inspireret. Der er vandløb, klippede træer, japanske ahorn, koi karper, sten, pavilloner, søer, bunddækkende planter, belægninger og formklippede planter.

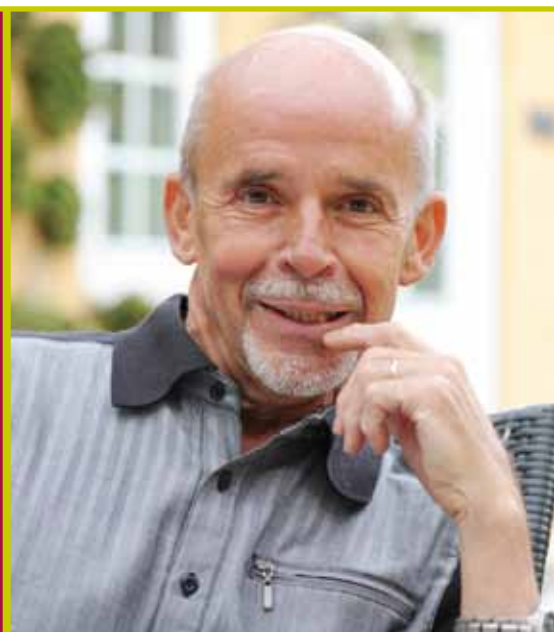
En hobby, som de 2000 årligt besøgende nyder godt af

John nyder helt sikkert sin tilværelse som havemand, have-designer, turguide i haven, håndværker, koi karpe samler og

kunstmaler. Han står altid tidligt op og har en travl hverdag. "Det er meget vigtigt at holde sig i gang, selvom man bliver ældre. Både mentalt og fysisk.", smiler John, som nyder de mange timer, døgnet stiller til rådighed til andet end havearbejde. Mange af de besøgende kommer fra foreninger eller klubber. "De er meget interesserede i at vide, hvordan jeg får det til at gro, så det er skønt at formidle den viden", fortæller John. Selskaber, der kommer til haven får som indledning til rundvisningen opskriften på græsplænerne i

JOHN ANDERSEN ANBEFALER

- Der skal altid fibertex under arealer, hvor der ligger skærver.
- Lad bede, hække og vandløb sno sig og tænk i haverum.
- Vælg planter, der er kønne hele året.
- Undgå de planter, der kun blomstrer ganske få dage og er kedelige resten af året. Der er mange planter, som er kønne helt uden, at de blomstrer overdådigt!
- Plant, så der veksles mellem høj/lav og grønne nuancer.
- Sørg for at inddrage det naturlige i haven
– især i kanterne af haven.

John Andersen er både pedel, havemand, idémager, håndværker, havetegner, kunstmaler og pensionist.

Cedertræet, som ikke måtte blive for stort og derfor blev "knækket"

samlet flok – det sparer ham for de mange spørgsmål, som de besøgende helt sikkert vil have svar på.

Tusindkunstner

En god håndværker, vil mange nok sige. De fire pavilloner har John lavet i værkstedet, som han elsker i vinterens mørke stunder. Der er meget udskæringsarbejde, men det synes han bare er en god udfordring. Samtidig er han praktisk anlagt og har en logisk tankegang. "Når man sådan skal flytte tunge ting rundt i en have, der er anlagt, bliver man nødt til at tænke anderledes", smiler John, der manuelt vha. en stenløfter flytter tunge sten rundt. Da han for år tilbage havde plantet en atlasceder, blev han efterfølgende gjort opmærksom på, at den ville blive meget høj. Da det ikke lige var planen, fandt han på at "knække" den. Efter lidt research fandt han ud af, at man kan skære barken op på langs, med en vinkelsliber udhule en kile i veddet under barken,

Granitskærver med runde eller kantede trædesten binder haven sammen, så det er muligt at komme hele vejen rundt

FAKTA

Opskrift på første klasses græsplæne

- Hvert år gødes der i april/maj måned med OSMO plænegødning i dobbelt dosering af det anbefalede på pakken
- Hver 3. uge resten af sommeren gødes ganske let
- Plænerne slås med en håndskubber hver anden dag – der skal ikke opsamles græs
- Hvert forår stikkes kanterne af med spade
- To gange om ugen trimmes kanterne med en elektrisk kanttrimmer

- *Gleditsia 'Sunburst' er ét af de træer, som er helt uundværlige i haven. De fantastiske flotte gule bladfarver giver dybde og vækker opmærksomhed.*

FAKTA
JOHN'S EKSOTISKE
"PANG"PLANTER

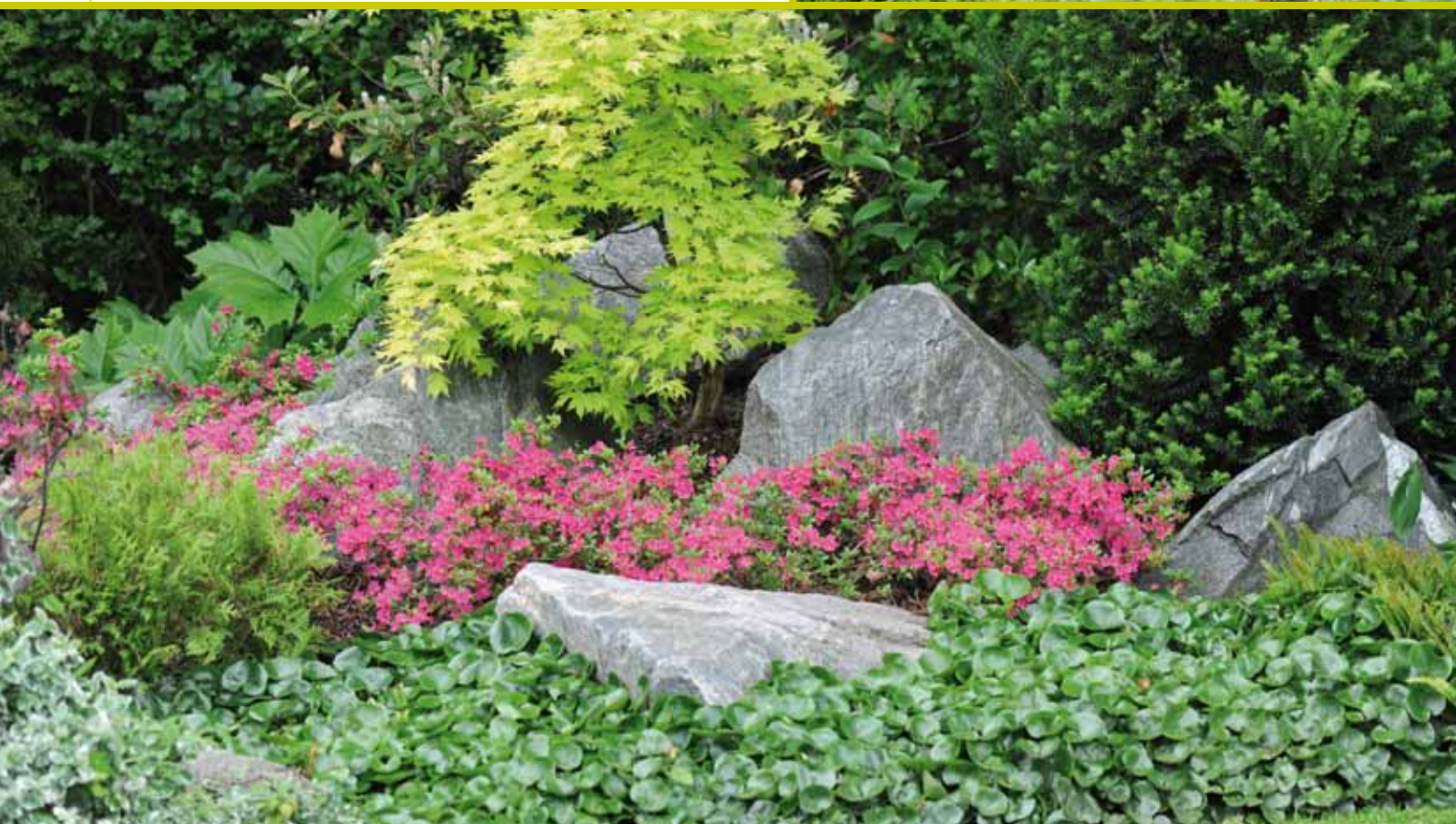
- Japansk azalea
- Liljer
- Kanna

fylde kilen op med glaskugler og tvinge træet i en ret vinkel. Projektet er lykkedes og kan i dag ses i haven. Haven er ikke tegnet af nogen havedesigner. John har hele tiden haft planen inden i sit hoved. "Rammerne var til stede for 15 år siden – de store træer og buske dannede læ, det kuperede terræn gav grunden dybde – resten bestod bare i at få fyldt det ud, så det både blev smukt og praktisk", siger John stolt.

Fejrer 10. års inspirationsweekend

I august måned har "Den kreative Have" i 10 år lagt arealer til et plantearrangement - en blomsterfestival, hvor eksperter på forskellige planteområder stiller op med deres viden i Den Kreative Have i Haldrup. På en weekend kommer op mod 700 mennesker

- *Det ser helt naturligt ud, men placering af store sten i haven er noget af en kunst – John Andersen har stor erfaring og deler den gerne med andre.*

Vandfald og vandløb, der risler ned gennem haven er vigtige elementer i en japansk inspireret have.

forbi haven og lytter til eksperternes råd om orkidéer, fuchsia, klematis, hortensia, alpine planter, funkia og andre planter til haven. "Det er altid nogle hyggelige dage med stor aktivitet", siger John. Haven får opmærksomhed fra de mange besøgende, og de fremmødte "eksperter" får også lov at sælge nogle planter.

Stor bevågenhed

"Den kreative have" i Haldrup har gennem årene fået stor bevågenhed fra både den lokale og landsdækkende presse. I 2006 blev haven kåret til at være Danmarks smukkeste af boligmagasinet Bo Bedre. Det er John helt klart stolt over. "Først og fremmest har jeg anlagt haven for min egen skyld, men andre må meget gerne få glæden af, hvordan jeg er nået hertil. Jeg kan kun opfordre andre til at bruge tid, penge og kræfter på havearbejde – det giver mig en stor tilfredsstillelse", slutter John, der skal videre med dagens havearbejde, så han kan nå at hente en ny koi karpe, som han har set på.

Den japansk-inspirerede have ligger lige i udkanten af Horsens

Haven som *Spise*kammer

I foråret blev køkkenhaven gjort klar til at dyrke egne grøntsager, drivhuset plantet til med tomater, peber, aubergine, meloner og frugtbuskene er blevet vandet, gødet og bundet op. Mange afgrøder har vi nydt gennem sommeren; men det er blevet høst og så skal vi samle til senere brug.

OPSKRIFT PÅ TOMATKETCHUP

Sådan skal du gøre
24 grofthakkede tomater
½ grofthakket banan
1 skrællet grofthakket æble
Saften fra 1 appelsin
1 grofthakket løg
Koges for svag varme i 30 min.

Derefter tilsættes:
2 spsk. jomfruolivenolie
3 spsk. æblecidereddike
3 – 4 spsk. rørsukker
5 hele svitsede
og derefter knuste nelliker
Smages til med salt og peber

FAKTA

Har du dyrket peber, kan de bages i en varm ovn i 10 min., hvorefter du kan trække skindet af. De "nøgne" peberfrugter kan nu lægges i fryseren til senere brug.

Tomatsauce

2 – 3 kg tomater kvartes og koges sammen med basilikumblade, 4 fed hvidløg og et helt rødløg i 2 timer ved svag varme. Derefter fjernes det hele rødløg og blandingen blendes, sigtes og smages til med salt og peber.

”

Sommerens slid med vanding, gødskning og opbinding belønnes

Tomaternes indtog vil ingen ende tage om efteråret. Sæt gerne vandforbruget ned, så de sidste tomater modner langsomt og derved bevarer den gode smag. Fjern gerne de nederste blade så smittefaren for svampe mindskes. Kan du ikke nå at spise de mange tomater, kan du lave flere forskellige retter til senere brug.

Frugtbuske og *frugt* træer

Efter august måned er det kun blåbær, efterårshindbær, vindruer og brombær, som stadig ikke er helt høstmodne. Nyd de kønne sensommeraftener og brug lidt tid på at plukke bærrene. Sylt dem med det samme eller læg bærrene i fryseren til senere brug.

Efterårshindbær smager godt direkte fra busken, men kan også bruges til kager, desserter eller som frysebær

**Brombær
marmelade**
til nybagte
pandekager
med is – uhm!

Blåbær kan man ikke få for mange af. Blend dem sammen med andre af sensommerbærrene til smoothies, læg dem på en tærte eller frys dem ned til senere brug

Nogle af de grønnedruer-sorter modner allerede fra midten af august måned. De er søde og har kun få kerner

De blå druer modner først senere på efteråret. De er store, søde og saftige, men oftest er der lidt større sten i. Brug dem evt. i saftpresseren – druesaft er et klart hit til ungerne. Har du mange klaser – er det måske oplagt at forsøge sig som vinbonde?

”

Pærer, der modner fra slutningen af august til starten af september, skal spises med det samme eller henkoges. Pæresorter, der modner senere, kan gemmes på samme måde, som æblerne i en til to måneder. Af sene sorter kan nævnes: 'Carola', 'Conference', 'Herrepære', 'Pierre Corneille' og 'Grev Moltke'.

Æbler

De første æbler er modne fra midten af august måned. De tidlige sorter er bedst at bruge med det samme. De middeltidlige sorter – modner fra slutningen af september måned kan plukkes og gemmes i 1 – 2 måneder afhængigt af sorten. Sorter, der først modner fra midten af oktober måned og frem, kan oftest gemmes året ud og for nogle sorters vedkommende helt hen til først i februar.

TIPS...

- Pluk altid æbler, der skal gemmes. Nedfaldsæbler er stødte og rådner hurtigt.
- Læg kun frugterne i ét lag i kasser med god luftcirkulation omkring. trådkasser eller kasser med ben, der kan stables.
- Opbevar kasserne køligt og skyggefuldt.
- Spis de største først – mindre frugter holder som regel længere.
- Brug affaldsæbler som fuglefoder senere på vinteren.

Nødder

Hasselnødder, valnødder og spisekastanjer hører til de frugter i haven, som skal høstes til sidst. Fra slutningen af oktober til midten af november løsner træerne deres

greb om frugterne, som falder til jorden. Når du har samlet valnødder sammen, skal de vaskes rene for det mørke frugtkød, der har beskyttet nødden hele sommeren. Man kan tilsætte lidt atamon for at konservere nødderne. Vigtigt er det at valnødder holdes tørre. Brug et net eller nylonstrømpe til at hænge dem op i. Spisekastanjer skal helst spises med det samme. Opbevares de, mister de hurtigt væske og bliver hårde i skallen. Rist dem i ovnen og spis dem med koldt smør og brød.

Ønsker du at høste hasselnødder uden orm i, er det nøddesnudebilleren, du skal nægte adgang. Hold bunden fri for plantevækst og sørg for at der er masser af nyttedyr i din have. Slip gerne hønsene løs, eller plant hassler i hønsegården – larverne vil så blive spist, inden de som voksne når at lægge æg i nødderne.

Kartoflerne får næsten altid kartoffelskimmel. Hvis ikke, har de bedst af at blive i jorden hele efteråret til frosten kommer. Får toppene skimmel og visner helt ned, skal kartoflerne graves op, så skimlen ikke skader dem. Når du har gravet alle knoldene op, er det bedst at lade dem ligge i et enkelt lag og tørre på overfladen. Gnid eventuelt jordknolde af, så der er så tørt som muligt omkring kartoflerne. Lad denne tørringsproces tage 12 – 24 timer og pak derefter knoldene ind i lysægte papir (gerne avis-papir). Kartofler skal stå frostfrit, men kan holde sig hele vinteren.

De første grøntsager, der skal høstes til senere brug, er løgene. Når toppen "går ned" og lægger sig, er løgene klar til at blive høstet. Træk dem af jorden og læg dem til tørre på havegangen i nogle dage. Når overfladen er godt tør, kan du lægge dem i trådkasser og stille dem i tørvejr. Det er vigtigt med god udluftning, så der ikke dannes råd. Spis de største løg først. Har du gode overvintringsforhold (uden frost) kan du være selvforsynende med løg hele vinteren.

Jordskokker er fuldt hårdføre og skal først høstes, når du skal bruge knoldene. Får du ikke brug for alle knoldene, så lad dem blot stå til næste år – så er der såmænd helt automatisk nye friske knolde, helt uden indsats!

Rødbeder er fantastiske som ovnbagte rodfrugter, som syltede i glas eller friskt revne til råkosten. Rødbeder skal høstes, inden frosten skader dem. De kan holde sig nogle måneder, men bliver lidt runkne hen på vinteren. Har du mulighed for at opbevare dem i fugtet sand, kan de holde endnu længere.

Gulerødder som overvintrede grøntsager er det nærmest umuligt at få succes med. Det kræver, at dine gulerødder er dækket med insektnet hele sommeren, så gulerodsfluen ikke når at lægge æg. Det er nemlig larverne, der udvikler sig og ligner orm. Ormene når vi ikke at se noget til, når vi spiser gulerødderne sommeren over, men sensommerens og vinterens gulerødder er som regel mere eller mindre angrebet. Spis derfor løs og lad være med at gemme til katten!

Porrer

Er du god til at dyrke tykke porrer, kan du glæde dig til at høste løs hele vinteren – porrer kan nemlig tåle frost og behøver ikke at komme i vinterhi.

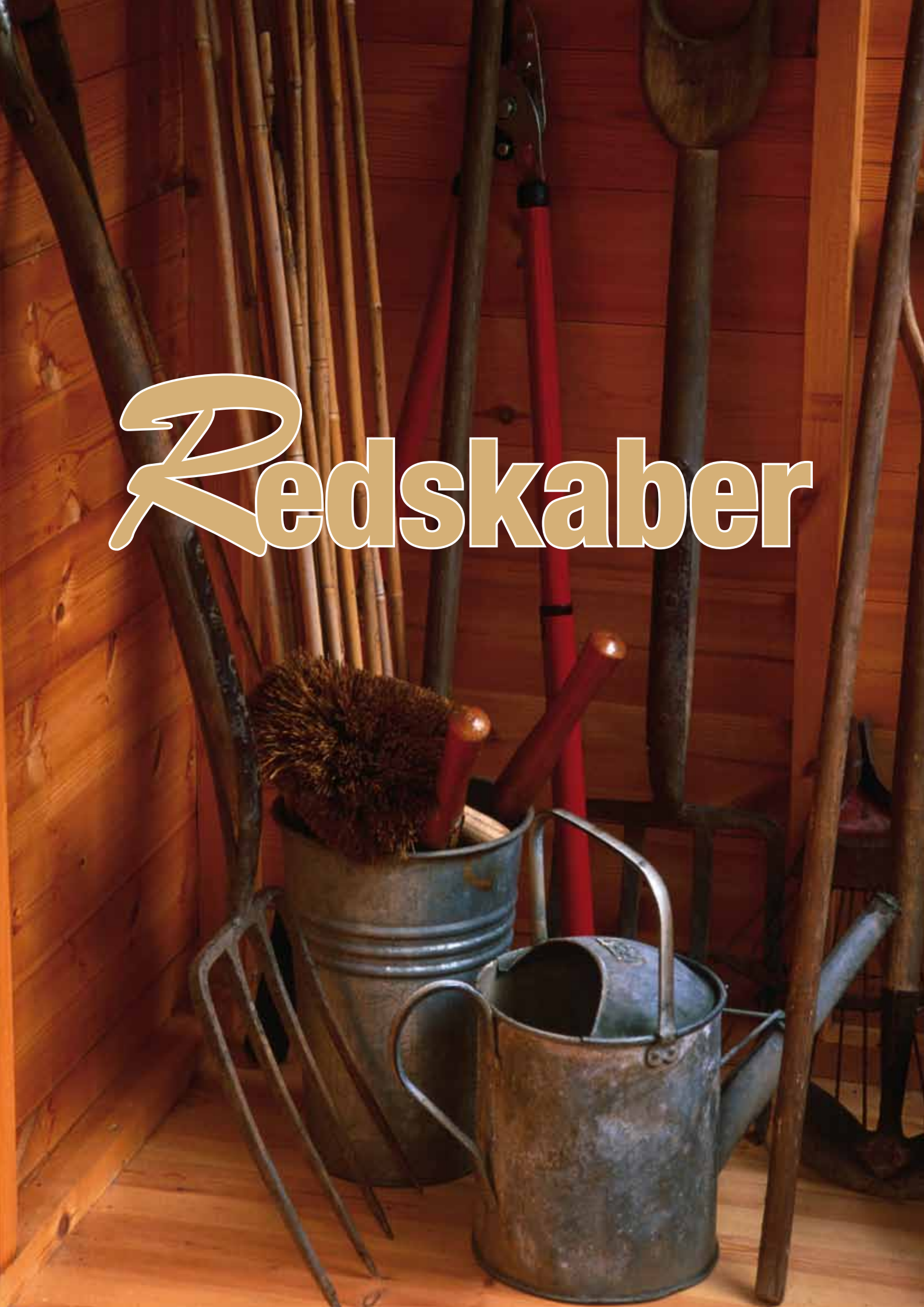

”

Bønner hører til blandt de mest nærings- og vitaminrige grøntsager. Det høje indhold af proteiner giver god mæthedsfølelse; og så er de flotte at se på, når de serveres til maden. Brug blancherede hestebønner sammen med grillede squash i en olie/eddike dressing med krydderurter. Kog ganske let de grønne haricoverter til salaten eller som tilbehør til bøffen. Prøv også at dyrke bønner til tørring. Borlottobønner er flotte med sortprikkede mønstre og skal høstes om efteråret. Når de opbevares tørt, kan man hele vinteren bruge dem i sammenkogte retter a la Chili con carne.

Redskaber

Liste over de mest anvendelige håndredskaber til haven

- Spader (lille staude-spade, plantespade, dræns spade)
- River (løvrive, smaltandet rive)
- Skovl
- Greb
- Hakkejern/skuffejern/cirkelhakke
- Kultivator
- Kost
- Trillebør
- Grensav
- Ørnenæb
- Beskæresaks
- Hæksaks
- Planteske, planterive
- Lugejern

Mange redskaber, der bruges i haven, kan helt sikkert blive rigtig gamle – også selvom de bruges flittigt. Hvorvidt de gamle redskaber er tidssvarende og gode at arbejde med, skal her være usagt; men der er helt klart en tendens til, at også redskaberne fortæller noget om, hvilken type haveejer, du er. Gode kvalitetsredskaber – hvad enten de er lavet i Danmark eller England, koster en del penge. Og det kan godt betale sig at købe kvalitet, for redskaberne holder både til at blive brugt og i rigtig mange år, når blot de bliver vedligeholdt.

FAKTA

Sommeren igennem bruger vi flittigt de fleste håndredskaber, hvilket ikke skader redskaberne, når de bare sættes i tørvejr efter endt brug. Længerevarende fugt er ødelæggende for både træskafter og metaldele, så når sæsonen er forbi, bør du gøre følgende:

[] Vask alle redskaber af med brun sæbe og skyl med rent vand. Vask både metaldele og trædele.

[] Når redskaberne er helt tørre smøres metaldelene med syrefri olie og træskafterne gnides med rå linolie fortyndet med 30% fransk terpentiner eller smøres med klar lak.

[] Opbevar redskaberne under tag og hæng dem gerne op, så de ikke vælter og ødelægges.

[] Klippe/skærerredskaber vaskes, smøres og slibes, så de er klar til næste sæson.

[] Plæneklippere tømtes for olie og benzin. Rengøres for snavs. Kniven afmonteres og sendes til slibning på et værksted.

Motoriserede redskaber, der er svære at undvære

- Plæneklipper
- Hækkeklipper
- Jordfræser

Motoriserede redskaber, der er rare at have

- Kompostkværn
- Motorsav
- Buskrydder
- Græskanttrimmer
- Højtryksrenser
- Vertikalskærer

Haveglæder er et magasin til dig som haveejer. I dette efterårsnummer af haveglæder kan du i 12 forskellige afsnit få inspiration til, hvordan din have og krukke bliver fyldt med blomster og smukke høstfarver. Du kan desuden læse om Tivolis mange tulipaner og selv planlægge din løghave til foråret. Gå heller ikke glip af de gode råd om spiselige planter, som du nemt selv kan dyrke i din have. På gensyn i dit havecenter!

Få mere inspiration på
www.haveinspiration.dk
www.danskehavecentre.dk

ISBN 87-91659-31-0

9 788791 659317